

Univerza v Ljubljani
Fakulteta za socialno delo

Domen Zimšek

**Vzgojno-izobraževalni zavod v razvoju mladostnikov
z vzgojnimi, socialnimi in čustvenimi težavami**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2016

Univerza v Ljubljani
Fakulteta za socialno delo

Domen Zimšek

**Vzgojno-izobraževalni zavod v razvoju
mladostnikov z vzgojnimi, socialnimi in čustvenimi
težavami**

Diplomsko delo

Mentorica: doc. dr. Lea Šugman Bohinc

Ljubljana, 2016

Zahvala

Najprej se zahvaljujem svoji mentorici doc. dr. Lei Šugman Bohinc za pomoč, nasvete in vodenje pri izdelavi diplomske naloge.

Zahvaljujem se tudi ravnatelju Vzgojno-izobraževalnega zavoda Frana Milčinskega, Smlednik, prof. Matjažu Hribarju, ki mi je omogočil uporabiti ime zavoda in njegovo predstavitev, poleg tega pa je tudi spodbudil sodelavce in gojence, da so sodelovali pri izvajanju ankete.

Zahvaljujem se tudi vzgojiteljem, učiteljem in drugim strokovnim delavcem Vzgojno-izobraževalnega zavoda Frana Milčinskega, Smlednik, prav tako pa tudi gojencem, ki so odgovarjali na moje ankete.

Nenazadnje bi se rad zahvalil tudi gospodu Bojanu Bogataju, ker mi je v času moje obvezne prakse, ki sem jo opravljal med svojim študijem v ZVI Logatec, tako dobro predstavil delo vzgojno-izobraževalnega zavoda, da sem z navdušenjem nadaljeval svoje delo tudi na sedanjem delovnem mestu.

Pri zbiranju in izbiranju literature mi je pomagala tudi psihologinja Marjeta Dečman, za kar bi se ji prav tako rad zahvalil.

Zahvaljujem se staršema, sestri in drugim članom družine za spodbujanje v času študija in potrpežljivost ob izdelavi moje diplomske naloge.

Ne smem pozabiti tudi Tine Matevžič, ki me je še posebej spodbujala, da bi čim bolje opravil svoj študij.

Vzgojno-izobraževalni zavod v razvoju mladostnikov z vzgojnimi, socialnimi in čustvenimi težavami

Povzetek diplomskega dela

Pomen vzgojno – izobraževalnih zavodov, kakršen je Vzgojno-izobraževalni zavod Frana Milčinskega, Smlednik, njihova vloga in naloge so predmet moje diplomske naloge. Želel sem predstaviti delo, kakršnega ti zavodi izvajajo, razloge za to delo in cilje, ki jih želijo doseči. Gojenci zavodov so učenci, ki iz različnih socialnih, vzgojnih, čustvenih ali drugačnih vzrokov niso uspešni v domačem in prvotnem šolskem okolju. Predstaviti sem želel nekaj dela in načina dela, ki so ga s pedagoškega, metodološkega in vzgojnega vidika zavodi opravljali že v preteklosti, predvsem pa o njihovi današnji vlogi.

V raziskovalnem delu predstavljam nekaj situacij, v kakršnih so nastali pogoji, da smo gojence vključili v vzgojni zavod, predvsem sem se osredotočil na enega od gojencev, čigar življenje, bivanje in delo v domu sem spremljal od njegovega prihoda v dom pa vse do zaključka dela v domu. Sicer pa sem pri dvajsetih gojencih izvedel tudi anketo.

O delu v domu sem anketo pripravil tudi za vzgojitelje in učitelje, da bi spoznal njihova pričakovanja, težave, način dela z mladostniki.

V sklepu potrjujem, da ima vzgojno-izobraževalni zavod gotovo pomembno vlogo tako pri vzgoji kot pri izobraževanju mladostnikov, vendar je uspeh zagotovljen le, če bi vsi, torej mladostnik, starši, vzgojitelji in drugi strokovni delavci sodelovali v dobro mladostnika, ki mu je potrebna pomoč že v zgodnejšem otroštvu in ne šele ob prihodu v vzgojno-izobraževalni zavod. Od zavoda torej nekaj pričakujemo. Predpostavljamo, da je v vzgojno-izobraževalnem zavodu možen učinkovitejši nadzor. Vemo, da je možno znotraj zavoda zagotoviti šolanje, da so »problematični posamezniki« ves čas na očeh itd.

Vsak vzgojitelj, učitelj in strokovni delavec, čeprav zase trdi, da je zares dobro pripravljen, lahko naleti na ovire ali težave, za katere se morda najprej celo zdi, da jim ne bo kos. Zato morajo pri procesu včasih sodelovati vsi zaposleni v vzgojno-izobraževalnem zavodu. Predvsem pa se morajo vsi zavedati, da je mladostnik oseba, ki se oblikuje tudi z njihovo pomočjo.

Ključne besede: mladostnik, vzgojno-izobraževalni zavod, vzgojitelj, razvoj, integracija, normalizacija, samopodoba, družina

The Role of an Educational Establishment in the Development of an Adolescent with Educational, Social and Emotional Problems

Graduation Thesis Abstract

The subject of my diploma work is the meaning of the educational establishments, such as Educational Establishment Fran Milčinski, Smlednik, as well as their role and tasks. I wanted to present the work of these institutions, the reasons for their work and the aims they want to reach. The boarders of the institutions are pupils, who were not successful when they were at home and in their primary schools, mostly because of social, educational, emotional or other reasons. I also wanted to present some kind of work and the way of working of such institutions in the past, but mostly I wanted to speak about their role nowadays.

In the research part of my diploma work I introduce some situations which led to the conditions that made us include the pupils into an educational establishment. First of all, I focused on one of them, whose life, staying in the establishment and work in there I was able to observe from his arrival till the end of the work in our institution. And I made an investigation among twenty of our adolescents.

I prepared an investigation also for the educators, teachers and other professional workers about the work at the establishment to become aware of their expectations, problems and the way they use to work with the youth.

I have come to a conclusion that educational establishments play an important role in the education and upbringing of the youth, but the success can be assured only if all the participants, that means the youth, their parents, educators and other professional workers work hand in hand for the good of the young one, who needs help from the very beginning, when he or she is very young, and not only after he or she is included into an educational establishment. We expect something from such institution. We suppose that such an institution would have a more effective control over the youth. We know as well that it is possible to assure schooling that the individuals with problems are easier to be looked after etc.

Every teacher, educator or other professional worker who might be sure that they are well prepared, can meet with difficulties or obstacles, which might at first sight be seen as not possible to be solved. For that reason all the employees of the establishment must participate and cooperate in this process. But first of all they should be aware of the youth as an individual who still has to form himself also with their help.

Key words: adolescent, educational establishment, educator, development, integration, normalization, self-esteem, family

Kazalo vsebine

1. Uvod	1
2. Vzgojno – izobraževalni zavodi	2
2.1 Kaj je vzgojno-izobraževalni zavod in kakšna je njegova naloga?	2
2.2 Predstavitev VIZ Frana Milčinskega - Smlednik	3
2.3 Socialno-pedagoška oskrba otrok in mladostnikov v zavodih in stanovanjskih skupnostih	5
2.3.1 Pravna izhodišča na Slovenskem	5
2.3.2 Stanovanjska skupina	6
2.4 Kdaj in v katerih primerih se pojavljajo dileme v zvezi z oddajo otrok oziroma mladostnikov v VIZ?	6
3. Otroci in mladostniki z vzgojnimi, socialnimi in čustvenimi težavami	8
3.1 Kdo so otroci z vzgojnimi, socialnimi in čustvenimi težavami?	8
3.2 Obdobje adolescence	10
3.3 Disocialne motnje	13
3.3.1 Klasifikacija disocialnih motenj	13
4. Kako VIZ pomaga gojencem, kako jih »vodi« / »usmerja« k normalizaciji?	16
4.1 Alternativna oblike dela z mladostniki v težavah	16
4.1.1 Katere potrebe in vrednote mladih, ki jih običajna vzgojna praksa ne zadovolji, zadovoljujejo alternativne oblike?	16
4.1.2 Tretmaji in oblike dela z mladimi, ki bistveno upoštevajo te potrebe in uveljavljajo vzgojno »tehnologijo«, kjer je to možno, so alternativni glede na splošno vzgojno prakso.	17
4.2 Pojem normalizacije, integracije in inkluzije	18
4.3 Sodelovanje zavoda in centrov za socialno delo pred namestitvijo otroka ali mladostnika v zavod in ob namestitvi.....	21
4.3.1 Delo in sodelovanje pred vključitvijo mladostnika v zavod	21
4.3.2 Sodelovanje med udeleženci v zavodu.....	22
4.3.3 Sodelovanje ob odpustu	23
4.4 Delovanje vzgojno-izobraževalnega zavoda kot pot k normalizaciji	23
4.5 Vloga vzgojiteljev, učiteljev ter drugih sodelavcev VIZ	25
4.6 Otroci in mladostniki v zavodu.....	26
5. Analiza primera otrok/mladostnikov v Vzgojno-izobraževalnem zavodu Frana Milčinskega – Smlednik	27
5.1 Predstavitev primera mladostnikov.....	27
5.2 Primerjava D., S. in A.....	27
5.3 Analiza dela z našimi mladostniki (predvsem z D., S. in A.).....	28
6. Ankete in analiza.....	29

6.1 Pregled problematike	29
6.2 Formulacija problema z raziskovalnimi vprašanji.....	29
6.3 Metodologija: vrsta raziskave	29
6.4 Spremenljivke oziroma teme raziskovanja	29
6.5 Populacija, vzorec in viri podatkov za raziskovalni del naloge.....	30
6.6 Obdelava gradiva	30
6.6.1 Rezultati vprašalnika za gojence in vprašalnika za vzgojitelje, učitelje ter druge strokovne sodelavce	30
6.6.2 Vprašalnik za gojence (uporabnike) - kvantitativni rezultati :.....	31
6.6.3 Vprašalnik za vzgojitelje, učitelje in druge strokovne delavce - kvalitativni rezultati:.....	35
6.7 Razprava	38
6.8 Sklep	39
7. Uporabljena literatura	40
8. Priloge.....	42
8.1 Priloga 1	42
8.2 Priloga 2	43
8.3 Priloga 3	44

Kazalo tabel

Tabela št. 1: Odgovori na 1. vprašanje za gojence (uporabnike)	31
Tabela št. 2: Odgovori na 2. vprašanje za gojence (uporabnike)	31
Tabela št. 3: Odgovori na 3. vprašanje za gojence (uporabnike)	32
Tabela št. 4: Odgovori na 4. vprašanje za gojence (uporabnike)	32
Tabela št. 5: Odgovori na 5. vprašanje za gojence (uporabnike)	33
Tabela št. 6: Odgovori na 6. vprašanje za gojence (uporabnike)	33
Tabela št. 7: Odgovori na 7. vprašanje za gojence (uporabnike)	34
Tabela št. 8: Odgovori na 8. vprašanje za gojence (uporabnike)	34

Kazalo diagramov

Diagram št. 1: Sodelovanje v vzgojno-izobraževalnem procesu.....	25
--	----

1. Uvod

V svoji diplomski nalogi bom predstavil vlogo, pomen in naloge vzgojno-izobraževalnih zavodov, kakršen je Vzgojno-izobraževalni zavod Frana Milčinskega, Smlednik. Predstaviti želim delo, ki ga izvajamo in vzroke za naše delo ter cilje, ki jih želimo doseči. Prav tako želim predstaviti gojence, torej otroke in mladostnike, ki jim je tak dom namenjen, ter vzroke, ki so jih iz njihovega osnovnega okolja pripeljali v zavod.

V raziskovalnem delu diplomske naloge se bom osredotočil na gojence v Vzgojno-izobraževalnem zavodu Frana Milčinskega, Smlednik, ki mi pri mojem delu pomagajo s svojimi odgovori na vprašanja iz ankete, ki sem jim jih zastavil in ki sem jo predstavil v raziskovalnem delu, predvsem na enega od gojencev, na D. Spremljal sem ga od njegovega prihoda v dom pa vse do časa, ko je bil pripravljen na odhod. Seznanjen sem z njegovo zgodovino, ki jo bom za lažje razumevanje situacije tudi predstavil. Ugotavljal bom, ali oziroma zakaj je bilo zanj dobro, da je bil sprejet v vzgojno-izobraževalni zavod. Njegovo situacijo bom primerjal s situacijo nekaterih njegovih sogojencev – sovrstnikov. Spraševal se bom tudi o tem, ali bi lahko starši (v njegovem primeru mama, ker je oče pred leti umrl v prometni nesreči), socialni delavci, pedagogi, psihologi in drugi, ki so se ukvarjali z D., lahko že prej pomagali D., da se mu ne bi bilo treba »samemu« spopadati z vsemi stiskami.

Ob tem naj takoj povem, da ne nameravam obsojati nikogar, pač pa bi rad nakazal možnosti, ki bi jih bilo še mogoče izkoristiti, ko bi zaznali znake, ki so kazali, da se je D. znašel v stiski. D. je s svojim vedenjem škodoval predvsem sebi. Ker se je zapiral vase, ni z nikomer govoril o svojih stiskah, tudi z mamo ne, čeprav se zdi, da je skrbna (na nek način morda celo preveč skrbna) mati, ki bi za svojega otroka naredila vse, kar je mogoče, saj je »pristala« celo na to, da prizna, da »sama ne zmore in da bi ji pomoč vzgojno-izobraževalnega zavoda prišla prav«.

Vzgojno-izobraževalni zavod ima prav gotovo pomembno vlogo tako pri vzgoji kot pri izobraževanju mladostnikov, vendar je uspeh zagotovljen le, če bi vsi, torej mladostnik, starši, vzgojitelji in drugi strokovni delavci sodelujejo v dobro mladostnika, ki mu je potrebna pomoč že v zgodnejšem otroštvu in ne šele ob prihodu v vzgojno-izobraževalni zavod. O pričakovanjih, ki jih dom izpolni ali pa ne, sem izvedel tudi anketo z gojenci in z vzgojitelji. V analizi bom predstavil njihove odgovore.

2. Vzgojno – izobraževalni zavodi

2.1 Kaj je vzgojno-izobraževalni zavod in kakšna je njegova naloga?

Že pred več kot sto leti so bile ustanovljene institucije, zavodi, ki naj bi skrbeli predvsem za zaščito otrok in mladostnikov. Na začetku so taki zavodi skrbeli predvsem za sirote, kasneje pa tudi za take otroke in mladostnike, ki jim starši niso omogočili ustrezne skrbi in vzgoje, ter za prestopnike, ki so jih v zavode zaradi njihovih prekrškov ali celo kriminalnih dejanj napotili sodniki. Torej so imeli tovrstni zavodi najprej vlogo sirotišnic in kaznilnic. V današnjem času je vloga zavodov drugačna. Naši zavodi imajo vzgojno-izobraževalno vlogo in nalogo, pomagajo tudi socialno šibkim predvsem pa tistim, pri katerih so starši zaradi različnih vzrokov vzgojno nemočni. Med vzroki so na primer bolezen staršev, vzgojna nezrelost, ker imajo morda nerazčiščene pojme o tem, kaj vzgoja sploh pomeni, kako poteka in kaj se od njih pričakuje ali celo zahteva (premladi starši, ki še zase ne morejo ustrezno poskrbeti, starši, ki se sami spopadajo z lastnim kriminalnim vedenjem, starši pod vplivom droge itd.).

Starši sicer pogosto poskušajo reševati probleme na različne načine, vendar se po navadi nobeden ne obnese. Otrok takih staršev pogosto pokaže odpor do vsake avtoritete, zato se staršem upira, ima odpor do učenja in dela v šoli, kaže sovražni odnos do učiteljev, staršev in ne nazadnje do sebe in svoje okolice.

Ko pride otrok v vzgojno-izobraževalni zavod, se tu dela predvsem na socializaciji otroka, ozaveščanju, pripravi na življenje, seznani se s pravili in dolžnostmi in se hkrati pripravlja za življenje zunaj skupnosti.

Že v času bivanja doma in ob obiskovanju rednega šolanja v domačem okolju so otrokom/mladostnikom in njihovim staršem na razpolago in v pomoč različne socialne službe. Le-te tudi ugotavljajo, kdaj je pametno in smiselno otroka oziroma mladostnika oddaljiti iz domačega okolja in ga vključiti v VIZ, kjer se lahko poskuša pomagati mladostnikom in posredno ali neposredno tudi njihovim staršem.

»V VIZ prihajajo mladostniki, ki so nagnjeni k potepanju in prestopništvu, tisti, ki so na nek način opustili šolanje, ki so socialno ogroženi, vzgojno zanemarjeni itd.«(Enciklopedijski riječnik pedagogije; 1963, str.589)

»Vanje lahko napotijo ogrožene in vedenjsko in osebnostno motene otroke in mladostnike. V vzgojnih zavodih naj bi otrokom in mladostnikom zagotovili varstvo, vzgojo, dokončanje obveznega devetletnega šolanja in izučitev ali priučitev v poklicu.« (Ciperle,1987)

2.2 Predstavitev VIZ Frana Milčinskega - Smlednik

Vzgojno-izobraževalni zavod Frana Milčinskega v Smledniku je zavod, ki se od leta 1946 dalje ukvarja z otroki s posebnimi potrebami – natančneje z otroki in mladostniki z vedenjskimi in čustvenimi motnjami. Ustanovitelj zavoda je Vlada Republike Slovenije, vse stroške za poslovanje in nastanitev otrok pa plačuje Ministrstvo za šolstvo in šport. Zavod je dobil ime po znanem slovenskem pisatelju in pravniku s področja mladinske delinkvence Franu Milčinskemu.

Fran Milčinski (1867-1932) je bil pisatelj in mladinski sodnik. Služboval je v raznih krajih tedanje Kranjske, kasneje pa so ga premestili v Ljubljano, kjer je bil dolga leta sodnik za mladinske prestopnike. Takoj ko je nastopil svojo sodno prakso, se je začel intenzivno zanimati za usodo zanemarjene mladine in za javno mladinsko skrbstvo, ki je bilo takrat pri nas še v povojih. V sklopu dela za zanemarjene otroke so ga določili za referenta, ki je na prvem kongresu za otroško varstvo leta 1907 na Dunaju poročal o stanju na tem področju na Kranjskem. Naslednjega leta je ustanovil Društvo za otroško varstvo in mladinsko skrb. Ima velike zasluge za izboljšanje razmer v najstarejšem vzgajališču na Slovenskem. Leta 1909 je predvsem po njegovi zaslugi začel delovati oddelek, ki je obravnaval "otroško varstvo, mladinsko skrb in pripadajoče kazenske stvari". To delo mu je dalo snov za njegovo najpomembnejše literarno delo - Ptički brez gnezda. Svoja dela je objavljial pod psevdonimom Fridolin Žolna. Pisal je vzgojne povesti Mladih zanikrnežev lastni životopisi, Ptičke brez gnezda, Gospodično Mici in Mutastega biriča, v katerih pripoveduje o zanemarenih otrocih ter vplivu dednosti in okolja na oblikovanje značajev. Zelo znana so tudi druga njegova dela (Zgodbe o Butalcih, Desetnica in druge pravljice, Mlada Breda in druge pravljice, Tolovaj Mataj).

Kot ena prvih tovrstnih institucij je zavod pričel z delovanjem že 31. 10. 1946. leta. O tem priča odlok o ustanovitvi. Do leta 1990 je zavod deloval v graščini Lazarinijevih, ki je danes vrnjena prvotnim lastnikom. Zavod pa od 5. oktobra 1990 dalje za svojo dejavnost

uporablja nove, sodobno opremljene prostore, ki otrokom in mladostnikom zagotavljajo ustrezne pogoje bivanja.

V zavod vsako leto sprejmemo približno 20 otrok; toliko jih dom vsako leto tudi zapusti, saj dokončajo devetletko ali pa zaključijo osnovnošolsko obveznost v nižjem razredu. V zavodu lahko hkrati biva do 40 otrok. Ti so razporejeni v štiri vzgojne skupine (v vsaki je največ 10 otrok), ki živijo v štirih, med seboj povezanih, hišicah. V zavod prihajajo običajni fantje in dekleta, ki se jim je že v osnovni šoli nekaj zalomilo. Največkrat so se slabo učili, zanemarjali so šolo, se večkrat skregali z vrstniki, starši in učitelji ali pa so imeli kakšne drugačne težave. Njihovi starši so najpogosteje poskušali reševati probleme na številne načine pa se noben ni čisto dobro obnesel, zato so se odločili za oddajo otroka v zavod.

V povprečju je vsak otrok pri nas manj kot dve šolski leti, nato se vrne v domače okolje, nadaljuje šolanje v srednji šoli, se zaposli, gre v internat, k sorodnikom, se vključi v eno od stanovanjskih skupin. V kolikor se v času bivanja pri nas njegova učno-vzgojna težavnost še stopnjuje, se vključi v enega od srednješolskih zavodov.

VIZ Frana Milčinskega je torej namenjen vzgoji in izobraževanju otrok s posebnimi potrebami.

V stanovanjski skupini JEŽEK, ki ima prijetno urejene prostore v stanovanjski hiši v Gunceljah v Ljubljani, prebiva osem srednješolcev, ki obiskujejo srednje šole v okoliških srednješolskih centrih. Glavnino mladostnikov stanovanjske skupine sestavljajo fantje in dekleta, ki so pri nas zaključili osnovno šolo; vendar pa se vanjo lahko vključijo tudi srednješolci, ki jih v zavod napotijo centri za socialno delo.

Strokovni del zavoda sestavljajo:

- ravnatelj,
- strokovne službe,
- osnovna šola 6., 7., 8. in 9. razred devetletke,
- štiri vzgojne skupine in
- stanovanjska skupina JEŽEK v Ljubljani.

Zavod ima tudi tehnično-administrativni del. (Pridobljeno 29.1.2016 s www.bizi.si/VIZ-SMLEDNIK)

2.3 Socialno-pedagoška oskrba otrok in mladostnikov v zavodih in stanovanjskih skupnostih

Kot lahko povzamemo po Erichu Kiehnu (1997), so izhodišča in pogoji za socialnopedagoško oskrbo otrok in mladostnikov v stanovanjskih skupinah določena z normativi posameznih držav. Upoštevajo se prostorski pogoji, številčnost skupin in programi zavodov in stanovanjskih skupnosti.

2.3.1 Pravna izhodišča na Slovenskem

Pogoje in normative za stanovanjsko skupino (Skalar, 1995, str. 46) je leta 1987 oblikovala strokovna skupina pri Zavodu Republike Slovenije za šolstvo in šport. V uradnem listu Republike Slovenije številka 9 z dne 16.8.199 sklep o določitvi normativov in standardov določa normativ o številu otrok in mladostnikov pri oblikovanju stanovanjskih skupin.

Nekaj povzetkov:

- Prostorski pogoji. Pri novogradnjah se upošteva 22 m² na otroka ali mladostnika, pri adaptiranih stanovanjih ali vrstnih oziroma samostojnih stanovanjskih hišah so možna odstopanja navzgor ali navzdol. Spalnice so za enega ali dva otroka ali mladostnika, pri mlajših prevladujejo dvoposteljne spalnice. Stanovanjska hiša obsega še dnevni prostor, kuhinjo z jedilnico, sobo za ukvarjanje s konjički, shrambo, klet s kolesarnico, sanitarije in sobo za vzgojitelja.
- Številčnost skupine. Veljavni normativ predvideva 8 otrok oziroma mladostnikov v eni vzgojni skupini. V praksi je treba dopuščati tudi manjšo skupino (osebnostno, vedenjsko težje moteni, manj zreli, mlajši).
- Normativ za število in strukturo strokovnih delavcev. Štirje vzgojitelji za osnovnošolsko mladino (po možnosti še gospodinja), pri pošolski mladini pa do štirje vzgojitelji.

2.3.2 Stanovanjska skupina

V okviru vzgojnega programa za delo v vzgojnih zavodih, stanovanjskih skupinah, mladinskih domovih in prevzgojnem domu (Skalar, 1993, str. 37) opredeljuje stanovanjsko skupino kot skupino otrok ali mladostnikov, nameščenih v stanovanju ali stanovanjski hiši v urbanem okolju, ki živi v skupnosti, podobni družini. V stanovanjski skupini nudi družba otrokom in (ali) mladostnikom, ki nimajo družinske zaščite ali so bili izključeni iz družine, nadomestno okolje, v katerem lahko potešijo svoje potrebe in si prizadevajo uresničiti svoje življenjske cilje s pomočjo strokovnih delavcev.

2.4 Kdaj in v katerih primerih se pojavljajo dileme v zvezi z oddajo otrok oziroma mladostnikov v VIZ?

Kot navaja Borut Hvalec (1989, str. 53), ekonomski položaj, v katerem je naša družba, pogosto ni naklonjen tako dragi oskrbi, kot jo zahteva bivanje mladostnika v vzgojnem zavodu, zato se bolj ali manj uveljavlja stališče, da je mladostniku najprej potrebno nuditi pomoč pri reševanju v okolju, v katerem sicer živi in deluje, šele nato razmišljamo o vzgojnem zavodu kot edini možni rešitvi mladostnikovih težav. Za temi principi se lahko skriva tudi nevarnost za mladostnika, ki po številnih neuspehih pride v zavod prepozno in z

bolj utrjenimi motnjami. Pogosto se zgodi, da je potreben celo strožji ukrep za takega mladostnika.

Starostna meja mladostnikov z vedenjsko in osebnostno motnjo se občutno znižuje. Vse več je otrok, ki v svojem okolju povzročajo težave. V razredu na primer motijo dinamiko pouka, se odklonilno vedejo do avtoritete učiteljev in drugih odraslih in so nemalokrat tudi storilci kaznivih dejanj. O tem vsaj posredno pričajo dokaj zasedeni zavodi s šoloobvezno populacijo. Za ta pojav bi težko našli enoten odgovor oziroma razlago strokovnjakov. Čeprav se je strpnost do »manjših kaznivih dejanj« povečala, se ob poplavi večjih prekrškov v družbi mladostniki kar izgubijo. Vzgojni zavodi verjetno niso izpolnili vseh pričakovanj strokovnih delavcev s terena pa tudi širše javnosti, vendar pa moramo upoštevati razmere, v katerih zavodi delajo, sprejemne kriterije nekaterih zavodov, način sprejemanja med počitnicami in morda celo pomanjkljivosti v izobraževanju in podobno. V vseh okoljih seveda ni enako, vendar pa v Sloveniji celovita interpretacija vseh podatkov kaže na neenotno strategijo strokovnega dela z mladostniki, pri katerih zasledimo osebnostno ali vedenjsko motnjo. Lahko bi torej trdili, da zaradi različni socialnih in drugih situacij, v katerih se nahajajo mladostniki, težko najdemo pravo pot, da bi jim že v njihovem prvotnem, torej domačem okolju in v šoli, vedno uspešno pomagali pri njihovih težavah. Sprašujemo se tudi, kdaj naj izvedemo tako imenovani »strožji« ukrep, kot je »napotitev« mladostnika v vzgojno-izobraževalni zavod, ker ne želimo, da bi to čutil kot dodatno obremenitev niti nočemo, da bi bila pomoč prepozna.

3. Otroci in mladostniki z vzgojnimi, socialnimi in čustvenimi težavami

3.1 Kdo so otroci z vzgojnimi, socialnimi in čustvenimi težavami?

Otroci in mladostniki se - kot večina ljudi - na okolje odzivajo impulzivno. Naše osebnostne lastnosti so ne le družbeno in družinsko ampak do neke mere tudi biološko pogojene, torej jih tudi podedujemo, se z njimi rodimo, vendar pa otrok oziroma mladostnik zaradi tega lahko kmalu pride v konflikt z ljudmi, s katerimi je občasno ali tudi stalno v stiku. Če se otroci in mladostniki – ob sicer obstoječih ostalih dejavnikih tveganja, povezanih z družinskim in širšim družbenim kontekstom - še niso naučili obvladati svojih čustev ali pa jih slabše obvladujejo, se večkrat odzivajo z jezo in nestrpnostjo, negativno nastrojenostjo do ljudi okoli sebe in tudi do okolice. Njihovo vedenje povzroči negativen odziv ljudi, ki takega mladostnika spremljajo ali samo opazujejo, s tem pa pospešujejo tudi otrokovo oziroma mladostnikovo pridobivanje negativne samopodobe. Na začetku je otrok/mladostnik nezadovoljen predvsem sam s seboj, kmalu pa začne krivdo prenašati na starše (tudi umrle, ki so jih, kot mladostniki sami pravijo »zapustili in prepustili njihovi žalostni in krivični usodi«), včasih celo na svoje brate in sestre, predvsem na mlajše, ker so morda ljubosumni zaradi večje pozornosti, ki jo le-ti, kot se jim zdi, prejemajo od staršev, saj bi po njihovem mnenju ta pozornost morala pripadati njim (mlajši bratje in sestre so nekakšni »vsiljivci in tatovi«, ki preprečujejo, da bi se starši popolnoma posvetili samo njim). To hkrati vodi v protislovje, saj sicer pozornost staršev celo zavračajo. Učitelji v šolah pa predstavljajo avtoriteto, ki je ne želijo in nočejo priznavati, zato kmalu prav tako postanejo tarča nezadovoljnih mladostnikov. Včasih se sicer mladostniki uprejo tako, da preprosto izostanejo od ur pouka, ki jih vodijo »osovraženi« učitelji, postopoma pa posamezne ure prerastejo v sklop ur in celo v dneve in tedne, ko mladostnika sploh ni več k pouku. Tudi doma se ne učijo, zato prihajajo, kadar sploh prihajajo, v šolo nepripravljeni, dobivajo slabe ocene ali pa so neocenjeni. Svojih težav ne zaupajo nikomur od odraslih, še najmanj svojim staršem in učiteljem. Družijo se sicer z vrstniki in z malce starejšimi mladostniki, ki imajo podobne težave kot oni, a še ti pogosto ne vedo resnično, kaj je mladostnika pripeljalo v njihovo družbo. Pogosto drug drugega o tem ne sprašujejo, da bi sami začeli pripovedovati o sebi in svojih težavah, pa je še bolj redko. Če ob svojem občutku sovražnosti, tesnobe in nemalokrat prave depresivnosti posežejo še po alkoholu in

drogah (tu se pogosto pokažejo kot vzorniki starejši mladostniki, ki so imeli podobne težave in so jih sami začeli reševati na tak način), se sami sploh ne morejo več nadzorovati. Na nek način poskušajo mladostniki svetu pokazati, da so neranljivi, da jim tako ali tako »nihče nič ne more«, torej so pogumnejši od drugih. Ker odrasli, predvsem starši, ki sami živijo pod stresom, saj se srečujejo z lastnimi težavami, kot so prezaposlenost ali nezaposlenost, slabo ekonomsko stanje, neurejene stanovanjske razmere, konflikti s partnerjem, skrbi, ki jim niso dorasli, prav tako pa tudi zaradi vseh konfliktov, ki jim jih povzročajo njihovi odraščajoči mladostniki, v mladostnikovem vedenju težko prepoznajo nemoč in klic po pomoči. Žal pa se otroci/mladostniki sami preprosto ne morejo več obvladati.

Mnogokrat jim največ pomeni pripadnost neki skupini (lahko tudi klapi), ki ima podobne norme in vrednote kot oni in tisti, ki jih srečujejo. Z odraslimi prihajajo v konflikte. Morda prav zaradi tega agresivno reagirajo in bežijo iz realnosti. Med starši in mladostniki je razkorak še večji, če sta starša ločena, podobno pa je lahko tudi v primerih, ko eden od staršev umre, drugi pa se ne zna ali ne more »spopasti« s težavami, na katere naletijo mladostniki. Včasih mladostniki za ločitev, ali celo za smrt starša (najpogosteje takrat, kadar so se s staršem pred njegovo smrtjo sprli, še pogosteje, če je ta starš naredil samomor), krivijo sebe ali pa jezo in občutek krivde prenašajo na starša, s katerim so ostali. Prav tako pa lahko vzroke za njihovo vedenje iščemo v izredni svobodi otrok/mladostnikov, saj so pogosto prepuščeni sami sebi, tudi ko je družina navidežno urejena.

Mladostniki so sicer kritični, a predvsem do staršev, učiteljev in celo do nekaterih sovrstnikov (predvsem tistih, ki so po njegovem mnenju preveč ustrezljivi, vodljivi, ubogljivi in se bolj kot oni držijo pravil, ki jih postavlja družba), zato iščejo različne načine, kako bi se uprli pravilom, ki jih postavljajo odrasli. Ne samo da zavračajo vsako delo oziroma izpolnitev zahtev, ki jih postavljajo starši, ampak svoj upor in odpor pokažejo prav s tem, da začnejo izostajati od pouka, se družijo s takimi vrstniki, ki jim uspeh, kakršnega predstavljata šola in svet odraslih, ne pomeni veliko ali navidežno sploh nič, precenjujejo svoje zmožnosti in sposobnosti ter zaničujejo vse, ki jim hočejo pokazati, da ne delajo prav in jih usmerjati. Različne svetovalne službe, socialni delavci, psihologi, pedagogi itd. so lahko uspešni le, če so mladostniki pripravljeni sprejeti njihovo pomoč oziroma če to pomoč pri njih poiščejo celo sami. To se zgodi redko, vendar se zgodi, da tudi med odraslimi nekateri mladostniki najdejo človeka, za katerega so prepričani, da mu

lahko zaupajo in da jim bo znal prisluhniti in pomagati, vendar pa pričakujejo več kot le »prigovarjanje, nasvet ali celo pridigo«.

Mladostniki sicer potrebujejo družbo sovrstnikov, a pogosto se zgodi, da ne najdejo takih, s katerimi bi se poistovetili, zato se začnejo še bolj zapirati vase, postanejo nezaupljivi, zdi se jim, da so »v boju za svoje pravice popolnoma sami«, kar naenkrat se bojujejo ne samo proti ožji in malo širši okolici ampak proti celemu svetu.

3.2 Obdobje adolescence

1. Ko opredeljujem lastnosti obdobja adolescence, predvsem tistih, ki so povezane z motnjami v tem obdobju, si pomagam z delom Gorazda Meška *»Družinske vezi na zatožni klopi?; O kriminalnem življenjskem stilu in o moči in nemoči obravnavanja kriminalnih prestopnikov«* (Meško, 1997), v katerem avtor sicer označuje tudi konfliktne situacije, ki mladostnika privedejo celo »čez mejo«, da se zanj njegova pot konča družbeno popolnoma neuspešno, vendar pa tudi mladostnike, ki so prišli v zavod in še niso »popolnoma varni« pred temi stranpotmi.

2. Adolescenca je razvojno obdobje med otroštvom in odraslostjo človeka (lat. *adolescere* – odraščati, dozorevati). Največ konfliktov v družini in tudi veliko primerov, ko mladi stopijo na kriminalno pot, se začne v tem življenjskem obdobju. Prvi znaki motenj se lahko kažejo že pred tem obdobjem, vendar pa se v tem času adolescence mladostniki obnašajo uporniško in iščejo lastno identiteto, ki jo nekateri najdejo v poštenem, delovnem, družbeno pozitivnem gledanju na svet, pri čemer je njihovo vedenje v skladu s tem, drugi pa se poistovetijo z nasprotniki takšnega sveta in vztrajajo na poti, ki ni družbeno zaželena.

3. Razvoj osebnosti se začne že v zgodnjem otroštvu, ko so postavljeni prvi temelji zaupanja in se nadaljuje vse do adolescence oziroma do oblikovanja intimnih odnosov, samoiniciativnosti, ustvarjalnosti, delavnosti in naprej vse do pozne zrelosti. Posameznik, ki je bil v vseh fazah otroštva še vedno nekako »del drugih«, se mora razviti v osebnost zase, v svoboden in odgovoren subjekt. Postaviti se mora na lastne noge, poiskati mora svoje lastno mesto v družbi. V tem obdobju mladostniki pogosto prihajajo v konflikt s starši in se oddaljujejo od vrednosti svojih staršev. Posameznik se mora identificirati tudi z lastno generacijo, z vrstniki. Iskanje samega sebe je lahko zapleten proces, poln pretresov. Krize identitete so dokaj pogost pojav.

Zakaj je bistveno vprašanje psihološke identitete? Če je otrok v teh letih izločen iz svojega življenjskega okolja in proces lastne identitete poteka v nekih nenormalnih, segregiranih okoliščinah, po vsej verjetnosti pride do krize identitete in zmede v ustvarjanju lastne identitete.

Če identitetna kriza temelji na dvomu o etični in spolni identiteti, lahko posameznik zabrede v identitetno zmedenost, za katero niso redke delinkventne oblike vedenja. Posebno nevarno je, če se takega mladega človeka takoj obravnava kot »delinkventa«, saj mu s tem v krizi vsilimo najslabšo možno rešitev: ponudimo mu negativno identiteto.

4. Doživljanje realnosti je pri mladostnikih močno čustveno obarvano, saj je za to obdobje značilna povišana emocionalnost, na katero vplivajo družinski odnosi, ki so pogosto odvisni od sposobnosti, moči in pripravljenosti staršev, različne življenjske situacije, v katerih se mladostnik počuti nelagodno, na primer: prilagajanje drugemu spolu, težave pri odločanju za poklic, neuspeh v šoli, način doživljanja družbene realnosti itd. Prav gotovo v vsako situacijo mladostnik vključuje svoje lastno doživljanje, domišljijo, celo fantazijo. Njegova »realnost« včasih ni enaka »realnosti« odraslih okoli njega. Ker se včasih težko znajde sredi viharjev svojega življenja, adolescentova čustvenost niha med navdušenjem in potrlostjo, delavnostjo in lenobo, družabnostjo in zaprtostjo vase, prevelikim zaupanjem in nezaupanjem, apatičnostjo in navideznim sprejemanjem stvari okoli sebe ter uporom zoper odrasle in življenje, v katerega je postavljen. Tako je mlad človek, na žalost večkrat, nagnjen k destruktivnosti in celo k samomoru.

5. Oddaja v (pre)vzgojni zavod je zavodski ukrep, ki ima namen doseči mladostnikovo prevzgojo v trdnejših okvirjih zavodskega okolja in pod stalnim nadzorom strokovnih vzgojiteljev. Ta vzgojni ukrep se izvede, če je izpolnjen splošni pogoj za njegovo uporabo, to je, da so pri mladostniku potrebni trdnejši vzgojni, prevzgojni ali zdravstveni ukrepi in njegova popolna izločitev iz dotedanjega okolja. Poleg tega pa mora biti izpolnjen tudi poseben pogoj, ki ga določa zakon za uporabo tega vzgojnega ukrepa, namreč, da je potrebno poskrbeti za mladoletnikovo vzgojo in prevzgojo pod stalnim vodstvom in nadzorom strokovnih vzgojiteljev.

6. V Sloveniji je otroke in mladostnike do dopolnjenega petnajstega leta starosti možno vključiti v štiri zavode. Vzgojni zavod v Planini sprejema otroke in mladostnike z diagnozo lažje intelektualne oviranosti. Vzgojni zavod v Veržeju in zavod v Preddvoru sprejemata

tiste, pri katerih obstaja socialno pedagoška indikacija, vzgojni zavod v Smledniku pa otroke in mladostnike, za katere je potreben sprejem zaradi nevrotske indikacije.

Bivanje v vzgojnem zavodu traja najmanj šest mesecev in največ tri leta. O času trajanja se odloča glede na uspeh prevzgoje.

Oddaja v zavod kot socialni ukrep: gre za otroke in mladostnike, ki jim je treba tak ukrep izreči sam po sebi, brez predhodno izvršenih kaznivih dejanj. To so otroci in mladostniki, ki imajo disocialno simptomatiko, pa jim pomoč, kakršno so prejeli v svojem socialnem okolju, ni pomagala (po Bečaju 1989:28).

7. Če je otrok močno deležen kvarnih vplivov svojega socialnega okolja in jim ne more biti kos, ga je potrebno zaščititi pred temi kvarnimi in škodljivimi vplivi. Ena od oblik takega posega je oddaja v VIZ.

Ključnega pomena je diagnostika kot osnova za izločitev otroka iz primarnega, torej domačega okolja. Potrebna je širša osvetlitev, ne samo klasifikacija in kategorizacija disocialnosti, na podlagi katere je mogoče oblikovati prognostično oceno in presoditi, kakšne so možnosti za korektivne ukrepe.

Ob diagnozi bi bilo treba odgovoriti še na dve vprašanji: kakšen razvoj motnje je mogoče pričakovati glede na diagnozo in v kakšnem odnosu je mladostnik ali otrok s svojim širšim in ožjim socialnim okoljem. Za to je potrebna daljša obravnava mladostnika, temeljita proučitev vseh okoliščin, zaradi katerih je mladostnik sploh postal »predmet proučevanja«.

8. Odgovori na vprašanji morajo omogočiti prognostično oceno, ki naj pove, kakšna so pričakovanja glede nadaljnjega razvoja motnje. Izločitev iz domačega okolja je potrebna takrat, kadar je mogoče najbolj zanesljivo sklepati, da se bo motnja v aktualnih okoliščinah okrepila in tako korektivni ukrepi zunaj okolja dobijo boljšo prognostično vrednost kot tisti v njem. To se zgodi takrat, ko suportivni in korektivni ukrepi (posegi) v aktualnem okolju niso močnejši od ogrožajočih dejavnikov. Vedno se moramo zavedati, da je pred postavitvijo »diagnoze« potrebna proučitev tudi vse druge možnosti, ki bi mladostniku lahko pomagale, da najde pot, ki bo zanj ne samo lažja in bolj »pravilna«, ampak mu mora dati tudi možnost za oblikovanje pozitivne samopodobe.

3.3 Disocialne motnje

3.3.1 Klasifikacija disocialnih motenj

V medicini in psihologiji se disocialnost razume kot motnjo, ki je oblikovana s kombinacijo bioloških, psiholoških in socialnih dejavnikov in je tako vpeta v socialno okolje, da se oblikuje začaran krog, s katerim se motnja vzdržuje in krepi sama po sebi, ne glede na prvotne vzroke, ki so sprožili tako vedenje. Janez Bečaj (1989, str. 11) pravi, da glede na prevladujoče dejavnike, ki so to vrstno vedenje povzročili, po Bergantu ločimo 4 kategorije :

- reaktivno disocialno vedenje,
- disocialno vedenje kot posledica motenega čustvenega razvoja ali motnje vedenja in osebnosti. Za blažjo obliko je značilna nevrotična, za težjo pa disocialna osebnostna struktura,
- disocialno vedenje kot posledica zavajajočega okolja in
- biološko pogojeno disocialno vedenje.

Diagnostična oznaka »motnje vedenja in osebnosti« pomeni, da disocialna simptomatika obvladuje večji del ali sploh vse mladostnikovo funkcioniranje. Torej ne gre za to, da bi bilo disocialno ravnanje značilno le za nekatere specifične situacije, pač pa se ta značilnost pojavi v celotnem funkcioniranju in na vseh življenjskih področjih. Pride torej do značilne osebnostne strukture, ki se kot stalnica kaže v vsakem ravnanju, bolj ali manj povsod in vedno. Kadar niso možni alternativni korektivni ukrepi in je potrebna oddaja v VIZ, se pri nevrotični osebnostni strukturi odločamo za institucije odprtega in pri disocialni zaprtega tipa.

Vedno je treba dobro premisliti in pravilno postaviti diagnozo, da lahko se odločimo otroka izločiti iz njegovega domačega socialnega okolja. Psiholog ali psihiater ne bi smela postavljati diagnoze ali dajati mnenja, če nimata pred seboj vseh podatkov. Enako velja tudi, ko se odločimo, da izločitev ni potrebna. Strokovno neodgovorno ni le poslati mladostnika v vzgojno-izobraževalni zavod, ko bi mu ustrezno lahko pomagali v domačem okolju. Prav tako namreč otroka ne smemo zadržati doma, če tam nima več nobene možnosti in se motnja le še stopnjuje. Tako se bi namreč zmanjšala možnost učinkovitega korektivnega dela v ustanovi.

Pri presoji o nujnosti izločitve iz domačega okolja si pomagamo z analizo naslednjih področji:

- Z zaščitnimi in ogrožajočimi dejavniki pri otroku ali mladostniku mislimo na posebnosti in sposobnosti ali pomanjkljivosti, ki same po sebi na diagnozo disocialnosti niso vezane, so pa sicer lahko usodnega pomena za otrokovo funkcioniranje. To so splošne sposobnosti, oblike specifične nadarjenosti, dodatne prizadetosti itd.
- Pri zaščitnih in ogrožajočih dejavnikih v ožjem in širšem socialnem okolju, se pravi v družini in posameznih delih širšega okolja, kot je npr. šola, nas zanima tako aktualno stanje kot seveda tudi možnosti posegov.

3.3.2 Utemeljenost izločitve iz vsakdanjega okolja

Na prvi pogled bi lahko vsak starš pa tudi vzgojitelj ali učitelj opazil, da »z otrokom nekaj ni tako, kot pričakujemo«, vendar pa nas naša lastna presoja lahko zavede, saj smo v sebi vsi »žrtve« pričakovanja lepega, dobrega, prizadevnega in sploh pozitivnega mladostnika. Včasih kot odrasli reagiramo kot razočarani, celo užaljeni osebki, ki nam je bila storjena krivica, če mladostnika nismo uspeli peljati po poti svojih predstav. V realnosti pa si lahko pomagamo tudi z ugotavljanjem »disocialnega vedenjskega sindrom«, ki ga psihiatrija povezuje z »motnjami vedenja in osebnosti«. Ta sindrom obsega :

- Nizko delovno učinkovitost (učno neuspešni)
- Pomanjkanje aktivnih interesov (pasivni interesi: kajenje, pitje, gledanje TV, videa, obiskovanje kinematografov, branja stripov in podobno, ni pa zanimanja za tiste dejavnosti, ki zahtevajo lastno aktivnost in premagovanje naporov, delovne navade).
- Pomanjkanje stikov z normalnimi vrstniki (med normalno uspešnimi vrstniki, (brez vedenjskih motenj) nimajo več prijateljev- družijo se predvsem s sebi enakimi).
- Izločenost iz socialnega okolja
- Pomanjkanje pozitivnega čustvenega stika z odraslimi (med odraslimi ni nikogar, ki bi mu lahko resnično zaupali, bili nanj navezani).

Ko se odločimo za izločitev iz domačega okolja, to pomeni torej predvsem, da mladostnik s primarnim okoljem pretrga socialne stike, katerih vloga je zadovoljevanje osnovnih psihosocialnih potreb.

Dokler ima mladostnik v okolju take socialne stike, ki imajo zanj pomen zaščitnih dejavnikov in opravljajo osnovno socializacijsko vlogo, toliko časa ima seveda smisel izvajati korekcijo z njim ali vsaj ob njih. Med te stike spadajo vsi stiki z neproblematičnimi vrstniki in odraslimi, ki so dovolj intenzivni. Tako število kot kakovost tovrstnih stikov pri disocialni populaciji naglo upada v obdobju zaključevanja šolskih obveznosti. Ker pa mora ta populacija svoje psihosocialne potrebe vendarle tudi zadovoljiti, se nujno usmeri k sebi enakim, ki so pravzaprav edini »na voljo«. Na ta način se začne identiteta odklonjenega utrjevati in širše socialno okolje začne delovati v negativni smeri. Mladostnik je vedno manj sposoben socialno sprejemljivega funkcioniranja, ki naj mu odpre vrata v družbo, kar je sicer normalna posledica socializacije. Mladostnik v takem primeru ostane v okolju, motnja nujno napreduje. Normalno okolje ga odklanja, disocialna subkultura pa utrjuje njegovo marginalizacijo. S tega vidika izločitev iz domačega okolja nima škodljivih posledic, kadar okolje, tako ožje kot širše, neha delovati kot zaščitni dejavnik in namesto tega dobi pomen ogrožajočega. V takem primeru ostane možnost, da se mladostnik v drugih razmerah uredi dovolj, da je sposoben v normalnem socialnem okolju navezovati in vzdrževati take socialne stike, ki imajo zanj zaščitni pomen, in na sploh funkcionirati tako, da ga to ne vodi v stalne konflikte z okoljem. (Bečaj, 1989; str. 17-29)

4. Kako VIZ pomaga gojencem, kako jih »vodi« / »usmerja« k normalizaciji?

4.1 Alternativna oblike dela z mladostniki v težavah

Človek se s svojo ustvarjalnostjo uresničuje, s tem pa vpliva na dinamiko okolja, v katerem deluje. Nemalokrat pomeni ta dinamika krizo določenega pod- ali nadsistema, še toliko bolj, če so posameznikove ideje tudi spoznanja določene manjšine. Ko taka manjšina spozna nujo po spremembi, se začne iskanje novih poti.

Takoj po vojni smo v Sloveniji pričeli ustanavljati vzgojne in prevzgojne zavode, ker je bilo potrebno vedenjske ekscese in disocialne probleme mladih na nek način razreševati. Te ustanove so bolj ali manj posnemale zgodovini znane institucije z izrazito nadzorovalno in kaznovalno naravnostjo.

Družba v celoti in s tem v zvezi tudi potrebe in vrednotna naravnost mladih se razvija in spreminja hitreje, kot se razvijajo in spreminjajo institucionalne oblike vzgoje in prevzgoje pri nas. Ko pride današnji mladostnik v zavod, ki ima sicer odklenjena vrata, je njegovo doživljanje nedvomno tako obremenjujoče kot pri njegovem predhodniku pred dvajsetimi ali tridesetimi leti. K takemu obremenjujočemu občutku prispeva tako njegovo ožje kot širše okolje, saj je v nas še vedno zakoreninjeno mišljenje, da so VIZ neke vrste kazenske ustanove, torej podobno kot poboljševalnice ali celo zapori. To pa pomeni, da si naredil nekaj slabega (predsodek je že obsodba), zato si »pristal« v zavodu.

V resnici pa gre pri alternativnih vzgojnih posegih za dejavnost, ki ima z neko drugo vrsto podobnosti, loči pa se od nje v pomembni naravnosti, ki je vidna na dveh področjih: pri akceptiranju potreb in vrednot udeležencev vzgoje in pri »tehnologiji« vzgojnega poseganja.

4.1.1 Katere potrebe in vrednote mladih, ki jih običajna vzgojna praksa ne zadovolji, zadovoljujejo alternativne oblike?

Ker se število zakonskih razvez vedno bolj povečuje, raste tudi število otrok, ki so pogosto žrtve obračunavanja med zakonci oziroma potegnjeni v igro maščevanja drug drugemu. Zato raste število otrok, prikrajsanih za bistvene možnosti za normalno odraščanje.

V teh primerih ne gre toliko za to, da so fizično prepuščeni samim sebi ali enemu od staršev, pač pa mnogo bolj za to, da se čutijo duševno zapuščeni, posledica tega pa je tudi pomanjkanje lastne identifikacije. Nekaj podobnega se dogaja v šolah – nekdanje močno partnerstvo vzgoje in izobraževanja pri šolskem delu, na žalost, vse bolj izgublja to enovitost za ceno izredne storilne naravnosti šolskih programov in seveda zavoljo nemotiviranosti učiteljev zaradi družbenega statusa, kakršnega pač imajo. Sodobna zapuščenost mladih je označena z značilnostmi prefinjene manipulacije, ki se kaže v brezbržnosti, padcu vzgojnega prizadevanja, odsotnosti komunikacije.

Mnogi to zapuščenost mladih povezujejo z njihovim agresivnim ravnanjem do oseb in imetja, razdiralnim vedenjem, iskanjem rešitve v alkoholu in omamljanju, njihovo pasivnostjo. V tej zvezi se kaže tudi nezaupanje do ljudi okoli njih. Vendar imajo ta dejanja le simbolični pomen, v njih je izražena želja po komunikaciji, potreba po samovrednotenju, ki jo zapuščenost vidno zanika. Izražena je tudi želja po »biti ljubljen«, »biti sprejet«, želja po gotovosti pri stikih z drugimi.

4.1.2 Tretmaji in oblike dela z mladimi, ki bistveno upoštevajo te potrebe in uveljavljajo vzgojno »tehnologijo«, kjer je to možno, so alternativni glede na splošno vzgojno prakso.

Pri alternativnih oblikah vzgojnega dela ne smemo zanemariti potreb vseh udeležencev, tako mladostnikov kot vzgojiteljev in drugih sodelavcev. Naš ideal je poenotenje vzgojiteljevih naporov, konsenz v vseh bistvenih vzgojiteljevih odločitvah, predvsem pa v enaki naravnosti in enakem delu v vzgojiteljevi praksi. Če ta enotnost ni dosežena na osnovi odprte komunikacije, če se ne gradi od spodaj (od vzgojiteljev), temveč se postavljajo modeli, ki jih narekuje, na primer, tradicija, vplivnejši del kolektiva, direktivni vodja itd., potem ustvarjamo anemično vzgojno ustanovo, gradimo osebno neprizadete odnose, sprožamo obilo energije, vendar ob tem ne dosegamo vzgojnih ciljev in smotrov. To pravzaprav velja za vse oblike vzgojno-izobraževalnih ustanov, tudi za vrtce, osnovne in srednje šole, ne samo za VIZ.

V preteklosti je bila navzoča želja po velikih vzgojnih ustanovah in to iz različnih vzrokov, vmesni ideali so bili narejeni bolj ali manj zaradi manjšega števila otrok, vključenih v vzgojno-izobraževalne ustanove, danes pa se znova pojavlja težnja (tudi s pomočjo zakonodaje), da bi povečali število otrok v razredih, predvsem z ekonomskega vidika (cenejša oskrba velikega števila otrok in mladostnikov, vendar pa je bilo že dokazano, da

se ob tem večja nevarnost navzkrižnih interesov podsistemov). V večjih ustanovah so zelo ovirana tudi prizadevanja za humanizacijo odnosov (ki je največkrat že v naprej omejena in na zelo nizki ravni), ogroženo je delo vzgojiteljev in učiteljev, ki se težje posvetijo večjim kot nekoliko manjšim skupinam, še težje pa posameznikom pri tako povečanem številu mladostnikov v eni skupini. Ekonomski vidik bi zato moral biti podrejen koristi otroka, če bi hoteli, da bi bila ta naložba v ustrežnejšo obliko resocializacije mladega človeka investicija v jutrišnjega, uspešnejšega in srečnega državljana in delavca.

Vzgojni zavodi so že pred skoraj petdesetimi leti začeli uvajati skupinsko delo na ravni vzgoje skupin in vsega zavoda.

4.2 Pojem normalizacije, integracije in inkluzije

»Potreboval sem tišino, potreboval sem mir, potreboval sem gotovost. Včasih sem potreboval celo samoto, nisem jih mogel doseči... Nikoli me niso vprašali, kakšna so moja hotenja, moje želje, moje antipatije, moje navade, moja občutljivost, moja nagnjenja, moje potrebe... Potem sem sovražil, zaničeval, bil sem besen, otrdel sem, po surov el...«

John Perceval, domnevno blazen, leta 1838

S citiranjem gornjih vrstic sem hotel pokazati na to, da si ljudje s svojim življenjem, delom in delovanjem različno razlagamo, kaj je za nekoga običajno, »normalno«, zato so nekateri »kalupi« morda le plod naših zahtev in zahtev družbe, v resnici pa drugim pomenijo zapiranje med »okvirje«, ki jih sami ne želijo ali ne morejo sprejemati.

Besedo normalizacija so kot termin v službah za delo z ljudmi verjetno prvič uporabili v šestdesetih letih prejšnjega stoletja, ko je Bank-Mikkelsen, vodja danskih služb za duševno, zaostale, normalizacijo definiral kot "[...] dopuščanje, da si duševno zaostali ustvarijo eksistenco, ki je kolikor mogoče blizu normalni." (Brandon, 2016, <http://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-K5H7XLVN/.../PDF>) Pozneje je bil ta koncept močno razširjen, še vedno pa je razvidno, da so pod normalizacijo dolgo imeli v mislih možnosti, ki bi omogočile invalidnim osebam, da se vključijo v vsakdanje, t.i. »normalno« življenje.

Ko sem iskal avtorje in vire, ki so se ukvarjali s pojmom »normalizacija«, se mi je zdelo, da sem v delu »Nekatere dileme v zvezi s problemom normalizacije vzgojnih zavodov«

Vinka Skalarja (1993) prišel do navedb, ki veljajo tudi danes; in sicer, da bi moral pojem normalizacije vsebovati predvsem sledeče vidike:

- Ustvariti v zavodu takšne pogoje za življenje in delo, ki bi omogočili gojencem zadovoljevati potrebe s čim manj ovirami – v režimu, organizaciji, odnosih, arhitekturi, opremi, položaju zavoda v soseski.
- Gojencem bi morali zagotavljati čimbolj enakopraven položaj z vrstniki izven institucije.
- Življenje v instituciji bi moralo biti regulirano s pravili, ki so rezultat dogovora vseh stanovalcev in so v funkciji interesov stanovalcev in njihovega skupnega življenja oziroma bivanja.
- Izključevali naj bi dejavnike, ki bi lahko delovaliigmatizajoče in bi s tem postavljali gojence v zavodu v manjvreden položaj v primerjavi z vrstniki, ki ne živijo v zavodu.

V pedagoški proces morajo biti vključeni taki nosilci tega procesa, ki imajo pozitivni odnos do dela in mladostnikov, potreben je osebni odnos in ne le »ukaz od zgoraj« sicer bi lahko skvarili vsako akcijo in že v naprej deformirali vsak rezultat. Potrebno je ustvarjati možnosti za ekspresijo, komunikacijo – zmanjšanje razkoraka med vzgojitelji in gojenci.

Proti koncu prejšnjega stoletja so se mnogi strokovnjaki trudili, da bi otroke in mlade s posebnimi potrebami vključevali v izobraževalne in delovne procese, torej naj bi jim omogočili, da se enakopravno integrirajo v okolje, v katerem živijo. O tem so potekale številne konference in posveti, tako da je ideja o integraciji hitro našla dovolj privržencev med starši in strokovnjaki, ki so se zavzemali za to, da bi otroci kljub svojim »pomanjkljivostim« lahko sledili delu v običajni šoli, se vključevali v proces izobraževanja in vzgoje tako kot njihovi vrstniki, ki takih težav niso imeli. Zagovorniki integracije so celo trdili, da ločevanje oziroma izločanje takih otrok le-tem krati njihove osnovne človeške pravice. Prav gotovo je bilo ob tem potrebno poskrbeti za dodatno izobraževanje učiteljev in drugih pedagoških delavcev, v nekaterih primerih tudi za dodatne individualne programe ter celo za prilagoditev prostorov v šoli, da bi omogočili normalno gibanje.

Opara (2005, str.18): »V vsakem primeru integracija pomeni vključevanje otrok s posebnimi potrebami v redno okolje, zagotavljanje ustreznih pogojev in načinov dela z

njimi ter odnose medsebojnega sprejetja in spoštovanja. Posameznik bo integriran takrat, ko bo tudi sam prispeval k aktivnostim okolja.«

Vendar pa je bilo potrebno idejo integracije nadgraditi, saj se mora tudi okolje prilagoditi otroku, ki potrebuje prilagoditve, in ne samo otrok okolju - govorimo o inkluziji.

Normalizacija je nujen sopotnik procesov integracije, za katero se zavzema sodoben razviti svet, zato je pomembno vključevanje oseb z intelektualno oviranostjo (oz. telesno oviranih oseb) v normalno socialno okolje in v normalne razrede v šoli. Za integracijo se odločamo, da bi razvojno prizadetim otrokom in mladostnikom prizadejali čim manj škode, da bi jim prizanesli s posledicami institucionalizacije in da bi jim omogočili olajšano pot k osebni in socialni integraciji.

Danes smo pojme normalizacija, integracija itd. nadgradili še z inkluzijo.

Že v Zakonu o osnovni šoli lahko v 11. členu beremo, da med otroke s posebnimi potrebami ne štejemo le telesno ali duševno hendikapirane otroke, kot so slabovidni, slepi, gluhi in naglušni itd, pač pa spadajo mednje tudi otroci z učnimi težavami in posebej nadarjeni otroci ter tudi tisti, s katerimi se ukvarjamo v vzgojno-izobraževalnih zavodih, to so otroci z motnjami vedenja in osebnosti.

Koliko lahko upoštevamo vse te ideje in vodila, kadar delamo z otroki z motnjami vedenja in osebnosti? Pogosto se zgodi, da so starši, učitelji in celo svetovalne službe v šolah »nemočni«. Če najdemo vzroke za vedenjske in osebnostne motnje, potem jih morda skušamo odpraviti, izboljšati situacijo, v kateri se je znašel otrok, da zaradi njih pokaže reakcije apatičnosti, nasilja, bega itd. zato moramo poseči tudi po drugačni pomoči, vzeti otroka iz okolja, v katerem živi in ga poskušati pripeljati v položaj, v katerem bo lahko živel bolje. V takem primeru je najverjetneje zavod najbolj primerna rešitev.

Vendar pa vsak ni primeren, da bi ga lahko namestili v stanovanjsko skupino. Zavedati se moramo, da zavod, kakršnega poznamo danes, namenjamo populaciji, za katero menimo, da ji bo prav zavod nudil ustrezno zavetje ter ustrezne vzgojne in prevzgojne možnosti. Od zavoda torej nekaj pričakujemo. Predpostavljamo, da je v vzgojno-izobraževalnem zavodu možen učinkovitejši nadzor. Vemo, da je možno znotraj zavoda zagotoviti šolanje, da so »problematični posamezniki« ves čas na očeh itd.

4.3 Sodelovanje zavoda in centrov za socialno delo pred namestitvijo otroka ali mladostnika v zavod in ob namestitvi

Vida Šiljanec (2000, str. 62) opozarja na to, da je: »[...] namestitev otroka v zavod umestna takrat, ko strokovna služba (socialni delavci, pedagogi, učitelji), ki je do sedaj obravnavala otroka, presodi, da mu z možnostmi, ki jih ima na razpolago, ne more več pomagati. To pravilo zahteva pravočasnost oddaje otroka v zavod. Vedno več je primerov, ko je otrok nameščen v zadnjem šolskem letu, ko zaključuje šolsko obveznost in so pri otroku že tako globoko zakoreninjene vedenjske in osebnostne motnje, da je težko ali celo nemogoče doseči večjo stopnjo osebnostne zrelosti. Naše ugotovitve kažejo, da se vse bolj stopnjuje intenzivnost vedenjskih, čustvenih idr. motenj pri otrocih, ki prihajajo v zavod. Zelo velik je porast kombiniranih motenj, sestavljenih in kompleksnih, ki zahtevajo specifično obravnavo.«

4.3.1 Delo in sodelovanje pred vključitvijo mladostnika v zavod

Če želimo otroka sprejeti in vključiti v zavod, moramo o otroku dobiti zadostne in ustrezne informacije. Če je dokumentacija, ki jo moramo dobiti vnaprej, popolna (izvid komisije za razvrščanje s poročili posameznih članov), je odločanje lažje. Ne zadostuje le vloga z nekaterimi osnovnimi podatki o otroku. Otroka moramo že pred sprejemom poznati dovolj dobro, da ga lahko usmerimo v zanj najprimernejšo skupino in oddelek, da lahko izluščimo njegove individualne značilnosti, ki jim bo potrebno takoj ob sprejemu posvetiti posebno pozornost.

Bistvenega pomena za začetek in potek sodelovanja je priprava otroka in staršev na sprejem. Če so otroku že dlje »grozili« z zavodom in je prepričan, da je kaznovan, ne moremo pričakovati, da bo z veseljem sprejel namestitev kot obliko pomoči. Otroku moramo prikazati, da je namestitev v zavod zanj rešitev v situaciji, v kakršni se je znašel, torej možnost, da svoje življenje iz negativne preusmeri v pozitivno smer, in kot priložnost, da v svojem življenju vendarle nekaj doseže in uresniči svoje pozitivne cilje, ki jih gotovo ima. Če gre za močno zakoreninjene predsodke do zavoda, se je smotrno dogovoriti za predhodni obisk v zavodu in za pogovor z otrokom in starši, preden se otroka zares vključi v zavod. Tudi starši se morajo zavedati, da je zavod njim v pomoč in da jim otroka nihče ne poskuša odvzeti. Samo s sodelovanjem vseh udeležениh in s pozitivnim pogledom na možnosti, ki jih nudi zavod, bo pomoč mladostniku in staršem uspešna.

Zavod sprejema in spremlja otroke vse leto, razen dveh ali treh tednov med počitnicami, ko naj bi čas preživel v svojem domačem okolju (spremljanje pa je pravzaprav prisotno tudi takrat). Izkušnje pa so nas pripeljale do tega, da lahko trdimo, da je najbolj primeren čas za sprejem mladostnika v zavod na začetku šolskega leta.

4.3.2 Sodelovanje med udeleženci v zavodu

Problemi, ki se pojavljajo pri sodelovanju med potekom dela, se dotikajo predvsem medsebojnega informiranja in usklajenega delovanja med otrokom in starši. Zato je potrebno kontinuirano sodelovanje. Zelo pomembno je vzdrževanje stika z gojencem s strani matičnega socialnega delavca, še posebej zaradi tega, ker je možno le na pozitivnem osebnem stališču z otrokom graditi pozavodsko pomoč in vodenje. Na področju dela s starši se sprašujemo, kaj lahko storimo, da bodo starši vplivali na vzgojni proces čim bolj pozitivno ali čim manj negativno. Že ob sprejemu skušamo vzpostaviti kontakt, vplivati na morebitne predsodke in negativna stališča do zavoda, vzdržujemo pisne in telefonske stike, organiziramo pogovorne ure, roditeljske sestanke. Za poseg v družinsko situacijo se dogovarjamo s CSD.

Pri uravnavanju stikov gojenca s starši izhajamo s strokovnega stališča, da zavod ni nadomestilo za družino in je zato nujno ohranjati čustveno vez, pri čemer pa je pogostost odhodov domov odvisna tudi od konkretne družinske situacije. Če otrok nima nikakršnih pogojev za preživljanje počitnic doma, je potrebno s skupnimi močmi poiskati nadomestno rešitev, ker se sicer nakopičijo negativne posledice zavodske vzgoje. Vemo, da je za gojenca škodljivo tudi, če je doma dalj časa brez nadzora in prepuščen samemu sebi, zato prosimo CSD za spremljanje v času počitnic, posebej tistih gojencev, katerih starši v večji meri zanemarjajo svoje vzgojne naloge.

Begi so nujno zlo v zavodih. Običajne sprožilne reakcije so domotožje, avanturizem, konflikti v razredni ali skupinski skupnosti, prestopki, zaradi katerih bi bilo potrebno odgovarjati. Največ begov odpade na manjše število otrok, pri katerih je v ozadju mogoče najti nesposobnost sprejemanja kakršnihkoli okvirov, omejitev, zahtev. Za otroka je seveda najbolj pomembno, da se z bega čimprej vrne, nato je potrebna ustrezna organiziranost zavoda, policije CSD in staršev.

4.3.3 Sodelovanje ob odpustu

Ob odpustu se problemi največkrat pojavljajo pri vpisu v izobraževalni program, urejanje pogojev in možnosti bivanja ter pozavodske pomoči. Vzgojni proces se z dnevom odpusta otroka nikakor ne zaključí. Potrebno je zagotoviti kontinuiteto v nujenju pomoči, saj bodo vsi odpušeni otroci in mladostniki potrebni pomoči še posebej v prvem obdobju prilagajanja na življenje izven zavoda.

4.4 Delovanje vzgojno-izobraževalnega zavoda kot pot k normalizaciji

V vzgojno-izobraževalnih zavodih delamo z otroki in mladostniki, ki imajo različne težave. Najpogosteje se njihove težave začnejo z neurejenimi družinskimi razmerami, na primer enostarševska družina (kot v primeru D, za katerega je po očetovi smrti sicer skrbela mama, ki pa, kot je razvidno iz opisa situacije v D-jevem primeru, ni bila uspešna), vendar pa vse več otrok prihaja tudi iz družin, ki so sicer vsaj navidezno urejene, otroci pa kažejo odpor do avtoritete staršev, učiteljev in drugih vzgojiteljev. Tak odpor se kaže predvsem v vedenjskem vzorcu, socialni neprilagojenosti, včasih pa tudi v obliki protestov s pomočjo načina oblačenja (da bi jezili starše in se uprli, si oblečejo oblačila, kakršna starši prav gotovo ne odobravajo in ki jih niso kupili oni), z zavračanjem hrane, ki se zdi staršem ali vzgojiteljem »primerna in zdrava«, lahko celo s prenašanjem popolnoma nezdrave hrane, nekateri se zatečejo tudi k cigaretam in alkoholu. Njihovo vedenje lahko postopoma postane tudi nasilno. Na tak način lahko mladostnik povzroči škodo sebi, staršem, drugim družinskim članom ali celo sovrstnikom in učiteljem oziroma vzgojiteljem, in to ne vedno v materialnem smislu. Mladostnik ponavadi vsaj navidezno zavrača vsako pomoč, v sebi pa prav »kriči« po tem, da bi našel nekoga, ki bi mu pomagal, ki bi razumel, v kakšni stiski je oziroma v čem je njegova težava. S starši si ne samo noče ampak tudi ne more pomagati, učitelji v šoli in drugi vzgojitelji so zanj le »mučitelj, krotitelji«. Pogosto se zaradi njegovega vedenja zdi, da nanje gleda zviška, ignorira njih in to, kar predstavljajo. Ker njegovo vedenje največkrat vodi v to, da je zaradi njega še pogosto kaznovan, so zanj te kazni vedno bolj nepomembne, nesmiselne in »vredne prezira«. Tudi če jih upošteva oziroma se jim podvrže, s kaznimi odrasli ne dosežejo tistega učinka, ki bi ga radi. Tak mladostnik, žal, zavrača tudi lepe besede in prijaznost. Ne želi se pogovarjati s tistimi, ki mu sicer ukazujejo ali ga vsaj poskušajo voditi. Prvi običajno odpovedo že starši, ker začutijo nemoč in se pogosto niti ne zavedajo, kdaj je njihov otrok postal otrok ali mladostnik z motnjami vedenja in osebnosti. Če sodelujejo z

učitelji, vzgojitelji, psihologi in socialnimi delavci, se ob zahtevnejših oblikah teh motenj pogosto pojavi potreba po iskanju pomoči v vzgojno-izobraževalnem zavodu.

V vzgojno-izobraževalnem zavodu naj bi otrok oziroma mladostnik prišel v okolje, ki naj bi mu omogočilo ustrezne pogoje za delo in življenje, tako da bi lahko zadovoljil svojim potrebam. Programi vzgojno-izobraževalnega zavoda so ali pa naj bi vsaj bili narejeni tako, da bi zagotavljali gojencem zavoda tudi enakopraven položaj z mladostniki – vrstniki, ki niso nastanjeni v instituciji zavoda. Gojenci morajo sicer sprejeti pravila, ki jih postavijo vodja in drugi vzgojitelji zavoda, vendar pa so ta pravila pogosto tudi predmet dogovora vseh stanovalcev, zato zagotavljajo tudi izpolnitev interesov gojencev.

Pri vsem tem ne moremo mimo trditve, da je za uspeh pomembno, kakšni so odnosi vzgojiteljev in učiteljev ter drugih delavcev zavoda. Od vzgojiteljev in učiteljev se pričakuje trdnost, inventivnost, socialna tenkočutnost, sposobnost empatije, fleksibilnost in občutek za realnost. Pri delu neprestano prihaja do kontratransferja, kar je izredno obremenjujoče iz psihohigienskega vidika. (Hočevár, 1997, str. 5)

Učitelji in vzgojitelji se pogosto sprašujejo, kako ustvariti dobre rezultate in vzpostaviti dobre odnose z gojenci oziroma otroki, s katerimi delajo. Najprej je treba poskrbeti za dogovor o sodelovanju, saj soustvarjanje rešitev prispeva k uspešnejšemu delu. Učenci oziroma gojenci morajo že od začetka tudi sami opredeliti problem, s katerim se srečujejo. Če skupaj z njimi ustvarjamo rešitev, lahko že upamo, da bo prišlo do spremembe. Pravzaprav ugotovimo, da je delovni odnos hkrati osebni odnos, saj morajo vsi udeleženci pokazati osebno in odgovorno zavzetost. Kot učitelji in vzgojitelji moramo gojencem in otrokom omogočiti izkušnjo, ki jih bo vodila k pozitivni orientaciji vase. Zagotoviti jim moramo, da zanje skrbimo, jih podpiramo in jim pomagamo pri korakih, ki jih morajo storiti.

Kot pedagoški delavci se moramo zavedati, da nismo edini lastniki resnice, da moramo svoji poučni resnici dodajati tudi učenčevo resnico, torej moramo upoštevati njegovo pridobivanje znanja in tudi soustvarjanje novega znanja. Če so včasih gradili odnose predvsem na podlagi tradicionalne hierarhije moči, se moramo zavedati tudi tega, da so danes drugačne razmere in da imajo tudi učenci veliko izkušenj in osebnih vednosti. Če želimo kot odrasli in pedagogi otroku posredovati svoje mnenje in ga o določenih stvareh podučiti, moramo to narediti tako, da bo naše ideje, mnenje in trditve razumel ter jih lahko tudi preveril.

Med gojencem in vzgojiteljem torej ni govora le o »ukazu«, ki naj bi ga gojenec izpolnil, potem ko ga je vzgojitelj dal. Mnogo bolj pomemben je »oseben« odnos. Le-ta mora biti pozitiven, če hočemo doseči dober rezultat. Gojenec ne sme čutiti, da je »kaznovan« za svoje vedenje, tako da se je zaradi tega znašel v vzgojno-izobraževalnem zavodu, ampak da je tu zato, da mu pomagamo. Mnogokrat je potreben daljši čas, da odnos med vzgojiteljem in gojencem postane »oseben« oziroma da se ta odnos normalizira. Vsak vzgojitelj, čeprav zase trdi, da je zares dobro pripravljen, lahko naleti na ovire ali težave, za katere se morda najprej celo zdi, da jim ne bo kos. Iz tega razloga morajo pri procesu včasih sodelovati vsi zaposleni v vzgojno-izobraževalnem zavodu. Vsi se morajo truditi, da med gojenci in vzgojitelji pride do sožitja, zato morajo učitelji in vzgojitelji delovati enotno, povezano. Komuniciranje pa zagotovo ne sme biti le enosmerno, tudi mladostnik-gojenec si mora želeči, da bi se njegovo stanje normaliziralo. Vzgojno-izobraževalni zavod pa prav tako ne sme biti samo pribežališče za mladostnike, še manj pa »odlagališče«, na katerega lahko starši preložijo svoje »breme«. Če starši sodelujejo z vzgojno-izobraževalnim zavodom, je uspeh zagotovljen mnogo prej.

4.5 Vloga vzgojiteljev, učiteljev ter drugih sodelavcev VIZ

Programi, ki jih vzgojno-izobraževalni zavod namenja svojim gojencem, morajo upoštevati poleg splošnih tudi individualne potrebe posameznikov, zato mora celotno osebje dobro poznati in razumeti svoje varovance, mladostnike. Svoj trud morajo usmeriti v učenje samoizražanja ter v iskanje in razvijanje vedno novih interesov. Otrok ponavadi svojo lastno osebnost oblikuje že od zgodnjega otroštva, zato mu mora biti s strani zaposlenih v vzgojno-izobraževalnem zavodu zagotovljena pomoč pri iskanju te identitete.

Za tako delo so potrebni visoko kompetentni vzgojitelji in učitelji z ustrežno stopnjo strokovne izobrazbe, ki jo vedno znova dopolnjujejo tudi strokovna izpopolnjevanja. Vendar pa izobrazba sama ni dovolj.

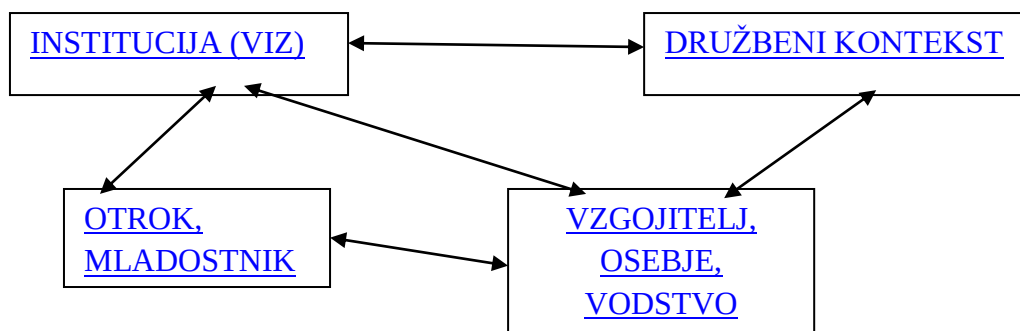

Diagram št. 1: Sodelovanje v vzgojno-izobraževalnem procesu

Vzgojitelji in ostali sodelavci v instituciji Richter: »Da bi se lahko definirali kot dobri vzgojitelji, si moramo zagotoviti priznanje poklicne kompetence s strani strokovnih kolegov in predpostavljenih, hkrati pa si ustvarjati priljubljenost pri otrocih.« (Kobolt, 1993, str. 31)

4.6 Otroci in mladostniki v zavodu

Potrebe zavodskih otrok so take, kot so potrebe vseh drugih otrok in takšne, kot so samo njihove (po Bergerju, 1999).

Občutje ljubezni, pripadnosti in sprejetosti je osnovni predpogoj, ki omogoča rast in eksistenco ne le otroku temveč tudi odraslemu. Tudi v zavodskem prostoru je pomemben vidik doživljanja sprejetosti, varnosti, ki se realizira v odnosih, ki jih otrok oziroma mladostnik vzpostavi z vzgojiteljem kot enim izmed ključnih odnosnih oseb institucionalne vzgoje.

Identiteta ljudem omogoča doživljanje lastne kontinuitete, da med spreminjanjem ostajamo, kdor smo in tako hkrati dozorevamo telesno, čustveno, miselno, socialno in vedenjsko. Čeprav je vsak nov korak v neznano, je hkrati korak k homeostazi, k ravnotežju s samim seboj, svojimi potrebami in življenjskimi izzivi.

Integracija starega in novega omogoča človeku, da tvega naslednji življenjski korak. Potrjevanje lastne identitete in veljave je ena izmed osnovnih človekovih potreb. Ob oblikovanju identitete se nam razkrije kot pomemben tudi vidik stabilnosti odnosov, preko katerih otrok realizira svoje potrebe po pripadnosti in ljubezni. Gre za stabilnost, ki otroku omogoča, da to, kar čuti, ni le bežno, pač pa mu daje trdno oporo, da obstaja nekaj, kamor se lahko vrača in »spoji«, kjer je zasidran. »Simbioza je predpogoj individualizacije.« (Praper, 1996)

Poleg pripadnosti je potrebna tudi spodbudnost okolja, ki motivira k radovednosti, raziskovanju neznanega, preizkušanju novega, sicer razvoja zastane ali pa ga sploh ni.

V institucionalnem prostoru je pomembna vloga skupine in tega, kar skupina omogoča (druženje, merjenja, skupne igre in dela).

5. Analiza primera otrok/mladostnikov v Vzgojno-izobraževalnem zavodu Frana Milčinskega – Smlednik

5.1 Predstavitev primera mladostnikov

Že v uvodu sem omenil gojenca D., ki sem ga spremljal od njegovega sprejema v vzgojno-izobraževalni zavod do odhoda v stanovanjsko skupnost. Primerjal bom njegovo pot s potjo dveh drugih gojencev v našem domu, pri katerih delo ni prineslo tako pozitivnih rezultatov, čeprav lahko rečem, da sta na področju šolanja bila uspešna tudi A. in S., na vzgojnem in socialnem področju pa nista dosegla napredka, medtem ko je bil pri D. ta napredek zelo opazen.

5.2 Primerjava D., S. in A.

Lahko bi rekli, da so med vsemi tremi gojenci mnoge podobnosti, saj je bilo pri vseh treh med razlogi za napotitev v vzgojno-izobraževalni zavod nekaj skupnih razlogov. Vsi trije so izostajali od pouka, bili učno manj uspešni in pri vseh treh so se starši počutili vzgojno nemočni. D. in A. sta izhajala iz družin, v katerih je prihajalo do kriz tudi zaradi staršev. V primeru D. je bila mati samohranilka, ker je oče umrl v prometni nesreči, v primeru A. pa sta se starša ločevala, poleg tega pa je bil oče precej slab zgled (kriminalna dejanja). D. in S. sta si bila podobna v tem, da sta bila v primeru S. starša celo pretirano zaščitniška in sta ga razvajala, zaščitniška pa je bila tudi mati D., zato so na nek način tudi starši pripomogli k njuni »izgubljenosti«. D. je bil vedenjsko zelo pasiven, medtem ko sta A. in S. pogosto reagirala agresivno tako do sovrstnikov kot do staršev, vzgojiteljev in učiteljev, prav tako pa tudi do inventarja.

Vsi trije so se razlikovali tudi po dolžini bivanja v vzgojno-izobraževalnem zavodu in po rezultatih dela v tem času. Čeprav je bil D. v vzgojno-izobraževalnem zavodu samo dobre pol leta, je bilo delo z njim sčasoma uspešno, uspešno je zaključil šolanje v osnovni šoli in se vpisal v srednješolski program, bivanje pa nadaljuje v stanovanjski skupnosti. A. in S. sta sicer šolanje v osnovni šoli uspešno zaključila in kljub temu da sta bila v vzgojno-izobraževalnem zavodu dalj časa (A.- 3 leta, S.- 1,5 leta) , lahko rečemo, da vzgojno in socialno ni bilo velikega napredka. Poleg tega smo kot ustanova in strokovni tim predlagali, da bi ju usmerili v programe pošolskega zavoda, v katerem bi pridobila

primerno poklicno izobrazbo in v katerem bi ju lahko kot strokovni tim spremljali še naprej, a so starši zavrnilli naše predloge in sodelovanje ter se odločili za samostojne poti.

5.3 Analiza dela z našimi mladostniki (predvsem z D., S. in A.)

Z vsakim mladostnikom, ki je sprejet v vzgojno-izobraževalni zavod, naredi strokovni tim individualni program, naprej pa jih ob sprejemu seznanimo s splošnimi pravili, ki veljajo za ureditev in življenje v zavodu. Sprejeti morajo predvsem to, da so del skupnosti in skupine. V zavodu imamo trenutno dve skupini deklet in dve skupini fantov (število skupin in število v skupini je odvisno od potreb, zato se lahko število spreminja), v katere so bili vključeni tudi vsi trije mladostniki. Naši mladostniki so bili sicer vključeni v isto vzgojno skupino, vendar pa so se med seboj zelo razlikovali, kar je bilo morda še bolj opazno, ko smo jih opazovali skupaj. D. je potreboval veliko časa, da se je socializiral. Zanimivo je, da se je, kljub temu da je bil mirnejši in ni povzročal škode ljudem in inventarju, vsaj za nekaj časa spoprijateljil z A., najverjetneje zato ker se je ob A. čutil varnejšega. Mladostnika sta več časa preživljala skupaj, običajno sta skupaj gledala risanke na računalniku ali kaj risala, vendar je bilo tega prijateljstva čez nekaj tednov konec, saj je D. opozoril celo na nekaj A. napak, ki jih do takrat v strokovnem timu nismo opazili. Šele proti koncu šolskega leta se je spet povečalo druženje med D. in A..

6. Anketi in analiza

6.1 Pregled problematike

Mladostniki, ki zaradi osebnih in socialnih težav v primarnem okolju ne morejo več imeti pozitivne samopodobe, ne znajo prerasti okvirov vsakodnevnih bojev z ljudmi, s katerimi se srečujejo, potrebujejo pomoč, kakršno lahko dobijo v vzgojno izobraževalnih zavodih. Ker se pri svojem delu kot vzgojitelj srečujem s takimi mladostniki in ker tudi sam ugotavljam, kako pomembni so vzgojno izobraževalni zavodi in njihovi zaposleni za take mladostnike, sem želel to prikazati tudi v svoji diplomski nalogi.

Da bi lažje predstavil problematiko in dobil odgovore na vprašanja, ki se pri našem delu pogosto pojavljajo, sem pripravil dve anketi – za dijake in za učitelje ter druge strokovne delavce zavoda, posebej pa sem analiziral in primerjal poti treh gojencev našega zavoda, D., A. in S., ter rezultate, ki so jih dosegli v času bivanja v zavodu.

6.2 Formulacija problema z raziskovalnimi vprašanji

V raziskovalnem delu naloge me je zanimalo predvsem, zakaj so mladostniki sploh postali gojenci našega zavoda, kaj so oni sami pričakovali od zavoda, kako uresničujejo svoje cilje in kako vidijo nadaljevanje svoje poti. Zanimal pa me je tudi vidik učiteljev in drugih strokovnih delavcev zavoda, kaj jih je sploh vodilo na tako specifično delovno mesto in kakšen je njihov odnos do vrste dela, ki ga opravljajo, in do gojencev, s katerimi se srečujejo.

6.3 Metodologija: vrsta raziskave

Raziskava, ki sem jo opravil, je kvalitativna, saj sem uporabil predvsem besedne opise, tudi odgovori na anketna vprašanja so besedni. Besedni način sem uporabil tudi za obdelavo in analizo, številčno prikazujem le odgovore gojencev, ki so enaki ali zelo podobni, tako da sem vzorec odgovorov lahko prikazal tudi v obliki tabel.

6.4 Spremenljivke oziroma teme raziskovanja

Glavna tema v moji diplomski nalogi je vloga vzgojno-izobraževalnega zavoda v razvoju mladostnikov z vzgojnimi, socialnimi in čustvenimi težavami.

6.5 Populacija, vzorec in viri podatkov za raziskovalni del naloge

Enota raziskovanja v moji nalogi so mladostniki kot skupina in kot posamezniki z vzgojnimi, socialnimi in čustvenimi težavami. Podatke sem zbral s pomočjo osebnih map treh posameznikov, pri čemer sem upošteval tudi varovanje osebnih podatkov. Izvedel sem dve anketi. Na prvo so odgovarjali gojenci našega zavoda (dve skupini od štirih, ki so v zavodu). Drugo anketo sem pripravil za učitelje in druge strokovne delavce VIZ Frana Milčinskega Smlednik (anketa je bila razdeljena med vse učitelje in strokovne delavce, vendar se nekateri niso odzvali). Gradivo sem obdelal ločeno glede na anketi.

6.6 Obdelava gradiva

Zbrani podatki so analizirani kvalitativno, odgovore sem primerjal med prejetimi in enake ali zelo podobne uvrstil v isto skupino. Odgovorov gojencev sicer nisem nič spreminjal, kar lahko razvidimo tudi iz določenega besedišča, ki so ga uporabili, sem pa v tabeli prikazal število ponovljenih odgovorov. Tudi odgovorov učiteljev in drugih strokovnih delavcev nisem spreminjal. Združil sem le enake odgovore in preštel, če so se pojavili večkrat, kolikokrat so se pojavili pri vseh anketirancih.

Analizo anket sem razčlenil glede na vprašanja, ki sem jih zastavil v njej.

6.6.1 Rezultati vprašalnika za gojence in vprašalnika za vzgojitelje, učitelje ter druge strokovne sodelavce

Tako gojenci (20) kot tudi vzgojitelji, učitelji in nekateri strokovni sodelavci v Vzgojno-izobraževalnem zavodu Frana Milčinskega, Smlednik, so dobili vprašanja, s katerimi nam je omogočeno dobiti bolj jasno sliko, kaj eni in drugi pričakujejo ali so pričakovali, preden so se »srečali« v zavodu. Gojence sem spraševal o vzrokih, zaradi katerih so prišli v zavod, ker sem želel, da bi s svojimi besedami opisali, kaj je bila njihova »težava«. Zanimalo me je tudi, kakšne informacije so dobili pred vključitvijo v zavod, kakšna so bila njihova vprašanja in v kolikšni meri so se uresničila, koliko časa so potrebovali, da so se prilagodili življenju v skupnosti...

Anketo je reševalo tudi 18 vzgojiteljev, učiteljev in strokovnih sodelavcev. Pri njih me je zanimalo, kako in zakaj so se odločili za delo v vzgojnem zavodu, kakšen je njihov odnos do gojencev in z gojenci, kakšne cilje imajo ob tem delu in v kolikšni meri so le-ti usklajeni s cilji, ki jih imajo gojenci. Zanimalo pa me je tudi, do kolikšne mere so lahko pri

svojem delu nepristranski. Zanimivo je bilo poizvedeti tudi, če imajo kakršnokoli izkušnjo, v kateri stika z gojencem niso mogli vzpostaviti.

6.6.2 Vprašalnik za gojence (uporabnike) - kvantitativni rezultati :

Na anketo sta odgovarjali dve skupini gojencev, ena skupina fantov (10) in ena skupina deklet (10). Večinoma so odgovarjali podobno oziroma enako, zato sem njihove odgovore lahko uredil v preglednice s kvantitativnimi podatki oz. rezultati.

1. Zaradi česa oziroma zaradi katerih vzrokov si prišel v zavod?

Njihovi odgovori so se glasili: problemi doma (10), problemi v šoli (11), vedenje (2), neobiskovanje šole (4), želel sem se popraviti, ker ne vidim prihodnosti v »pizdarijah« (1), problemi z nedovoljenimi substancami (1)

Odgovori gojencev	Problemi doma	Problemi v šoli	Vedenje	Neobiskovanje šole	Želel sem se popraviti, ker ne vidim prihodnosti v »pizdarijah«	Problemi z nedovoljenimi substancami
Število odgovorov	10	11	2	4	1	1

Tabela št. 1: Odgovori na 1. vprašanje za gojence (uporabnike)

2. Katere informacije si dobil pred prihodom v Zavod?

Odgovori gojencev so bili: prepoved kajenja (4) , nudili mi bodo pomoč (4), tukaj je zelo lepo (1), sprejet si, kakršen si (1), spoštovanje hišnega reda (4), razlaga poteka dela v zavodu (3), brez konfliktov v šoli, skupini (1), različne informacije (6), individualna pomoč (1), pet obrokov na dan (1), o dokončanju osnovne šole (1)

Odgovori gojencev	Prepoved kajenja	Nudili mi bodo pomoč	Tukaj je zelo lepo	Sprejet si, kakršen si	Spoštovanje hišnega reda	Razlaga poteka dela v zavodu	Brez konfliktov v šoli, skupini	Različne informacije	Individualna pomoč	Pet obrokov na dan	O dokončanju osnovne šole
Število odgovorov	4	4	2	1	4	3	1	6	1	1	1

Tabela št. 2: Odgovori na 2. vprašanje za gojence (uporabnike)

3. Kaj si pričakoval glede zavoda? So bila tvoja pričakovanja izpolnjena? Navedi, katera da in katera ne.

Odgovarjali so, da so pričakovali: da bodo tam drugačni ljudje (2), da bo bolj strogo (3), nisem imela velikih pričakovanj (1), da si bom našla prijatelja (1), strah me je bilo (1), da bom moral delati in ubogati (1), da bo vse v redu (1), da mi bodo pomagal pri šoli in vzgoji (7), da se bomo bolje razumeli doma (1), da bom prišla v zapor (2).

Odgovori gojencev	Da bodo tam drugačni ljudje	Da bo bolj strogo	Nisem imela velikih pričakovanj	Da si bom našla prijatelja	Strah me je bilo	Da bom moral delati in ubogati	Da bo vse v redu	Da mi bodo pomagal i pri šoli in vzgoji	Da se bomo bolje razumeli doma	Da bom prišla v zapor
Število odgovorov	2	3	1	1	1	1	1	7	1	2

Tabela št. 3: Odgovori na 3. vprašanje za gojence (uporabnike)

4. Koliko časa si potreboval, da si se navadil načina zavodskega življenja (pravila, struktura)? Si ta način v celoti sprejel ali pa nekatere stvari še vedno zavračaš?

Njihovi odgovori se le malenkost razlikujejo: takoj sem sprejel (5), mesec ali dva (6), zavračam delo zunaj (4), zavračam občasno (3), skoraj mesec (7), sprejela vse (8), na začetku se mi ni dalo delati in sem bil problematičen v šoli, prepirala sem se z učitelji (3), počnem to, kar zahtevajo, ker vem, da je prav (4), približno 4 mesece (2).

Odgovori gojencev	Takoj sem sprejel	Mesec ali dva	Skoraj mesec	Približno 4 mesece	Zavračam delo zunaj	Sprejela vse	Na začetku se mi ni dalo delati in sem bil problematičen v šoli	Počnem to, kar zahtevajo, ker vem da je prav	Zavračam občasno
Število odgovorov	5	6	7	2	4	8	3	4	1

Tabela št. 4: Odgovori na 4. vprašanje za gojence (uporabnike)

5. Kako se počutiš v zavodu? Ali na tvoje počutje vpliv razumevanje s posameznimi učitelji in vzgojitelji ter gojenci?

O počutju so gojenci odgovarjali takole: bolje kot doma (1), ne vpliva (3), zelo prijetno(2), da, vpliva (7), odlično (2), občasno žalostna in tečna (1), na začetku grozno, zdaj v redu (1), slabo (2) , odvisno (3) , v redu (7). Nekateri so odgovorili z več opisa.

Odgovori gojencev	Bolje kot doma	Ne vpliva	Zelo prijetno	Da, vpliva	Odlično	Občasno žalostna in tečna	Na začetku se grozno, zdaj v redu	Slabo	Odkvisno	V redu
Število odgovorov	1	3	2	7	2	1	1	2	3	7

Tabela št. 5: Odgovori na 5. vprašanje za gojence (uporabnike)

6. Ti zavod pomaga pri zastavljanju in uresničevanju tvojih ciljev? Če DA, na kakšen način (npr. nadaljnje šolanje, odnos s starši, odnos s sovrstniki...)?

Na to vprašanje je odgovorilo le 15 dijakov, ki so odgovarjali takole: Da (15), pomaga mi uresničevati to, kar sem hotela sama pa nisem znala (1), odnos doma in šolanje (15), izboljšanje vedenja (4), sem ponosen nase (1), odnos s sovrstniki (5), tako da me kaznujejo (1), organiziranost pri delu (1). Tudi na to vprašanje so nekateri odgovarjali z več možnostmi.

Odgovori gojencev	Da	Pomaga mi uresničevati, kar sem hotela sama, pa nisem znala	Odnos doma in šolanje	Izboljšanje vedenja	Sem ponosen nase	Odnos s sovrstniki	Tako, da me kaznujejo	Organiziranost pri delu
Število odgovorov	15	1	15	4	1	5	1	1

Tabela št. 6: Odgovori na 6. vprašanje za gojence (uporabnike)

7. Kaj v zavodskem načinu podpore ti je najbolj v pomoč pri udejanjanju tvojih ciljev?

Večinoma čutijo, da so v zavodu dobili ustrezno pomoč, kar je razvidno iz naslednjih odgovorov: Tudi drugi imajo enake ali podobne težave kot jaz (4), z vzgojitelji in učitelji se lahko pogovorim o svojih težavah in o svojem delu (5), nisem več pod vplivom dogajanja doma (4), pomagajo mi pri učenju (3), lahko bom dokončal osnovno šolo in se odločil za poklic(3), vse (2), ne vem (1).

Odgovori gojencev	Tudi drugi imajo enake ali podobne težave kot jaz	Z vzgojitelji in učitelji se lahko pogovorim o svojih težavah in o svojem delu	Nisem več pod vplivom dogajanja doma	Pomagajo mi pri učenju	Lahko bom dokončal osnovno šolo in se odločil za poklic	Vse	Ne vem
Število odgovorov	4	5	4	3	1	2	1

Tabela št. 7: Odgovori na 7. vprašanje za gojence (uporabnike)

8. Kaj bi še potreboval v ta namen, pa doslej nisi dobil od zavoda?

Iz zadnjih odgovorov pa bi lahko ugotovili, da je njihovo zadovoljstvo z življenjem in delom v zavodu v glavnem dobro: Rad bi ostal v zavodu tudi, ko bom v srednji šoli (1), dobil sem vse (6), nič takega (10), ne vem (3)

Odgovori gojencev	Rad bi ostal v zavodu tudi, ko bom obiskoval srednjo šolo	Dobil sem vse	Nič takega	Ne vem
Število odgovorov	1	6	10	3

Tabela št. 8: Odgovori na 8. vprašanje za gojence (uporabnike)

6.6.2.1 Analiza kvalitativnih odgovorov gojencev (uporabnikov)

Iz odgovorov lahko ugotovimo, da so gojenci v glavnem zadovoljni z delom in vključitvijo v VIZ, da se večinoma počutijo bolje, kot so se v okolju, iz katerega so prišli. Zavedajo se, da lahko najdejo pomoč in podporo tudi pri vzgojiteljih in učiteljih, s katerimi se lahko pogovorijo o svojih težavah. Nekateri celo želijo ohraniti stike tudi po izstopu iz VIZ in nadaljevati v naših pošolskih programih. Prvi odgovori kažejo na to, da so mladostniki tudi

sami čutili, da imajo težave tako doma kot v šoli, kar je po navadi tudi prvi korak, ki ga morajo narediti za reševanje svojih težav. Po odgovorih bi lahko sodili, da so se pri marsikom izboljšali odnosi doma, prav tako so se izboljšali njihovi odnosi z vrstniki in drugimi prijatelji, naučili so se zaupati in postali so bolj odprti do okolice.

6.6.3 Vprašalnik za vzgojitelje, učitelje in druge strokovne delavce - kvalitativni rezultati:

1. Kako in zakaj ste se odločili za delo v vzgojnem zavodu?

- splet okoliščin
- že z izborom študija in ogledi zavodov
- vseč mi je bilo delo z otroki
- manjše število otrok kot v šoli omogoča boljše poznavanje in z izkušnjami se mi zdi, da bi delo lahko dobro opravljal
- delo z otroki me je privlačilo, mislila sem, da lahko naredim nekaj koristnega

2. Kakšen je vaš odnos z gojenci? Ali je po vaših izkušnjah možno z vsemi enako uspešno navezati stik oz. odnos? Na kakšen način vi vzpostavljate stik? Kaj se vam je doslej izkazalo za najbolj pomembno, ključno - z vašega osebnega in strokovnega vidika in z vidika gojenca? Ste bili kdaj v situaciji, ko z gojencem nikakor niste mogli vzpostaviti stika? Prosim, opišite takšno situacijo.

- korekten odnos, čimbolj enakovreden, vendar ne vedno enak, ker nekateri zahtevajo drug način, poizkušam biti fer, odprta (2);
- odnos je odvisen od mene in otroka ter okoliščin, trudim se za čim bolj korekten odnos, biti pravična, umirjena, sčasoma si pridobimo zaupanje, z vsemi ne moraš navezati enakega stika, korekten odnos, pošten odnos;
- stik lahko navežem z vsemi enako, jasna pravila, pozitivna avtoriteta in prijateljstva za vzpostavljanje stika;

- v dolgoletnih izkušnjah se zagotovo najdejo situacije, ki so težke in na videz brezizhodne, če pa si pomagamo kot ekipa in pozabimo na svoje interese se tudi to reši;
- v takšni situaciji še nisem bila, sem pa pri dekletih potrebovala več časa kot pri fantih, še posebej pri introvertiranih otrocih, ki se jim moram približati postopoma. Čeprav se z vsakim vzpostavi nek stik, je včasih potrebno vložiti več truda in energije, naletimo pa tudi na situacijo (agresivni dogodki), ko se ta stik prekine. Sama sem imela precej težav pri delu z nekim otrokom zaradi takega dogodka, vendar sem stvari sprejela in se ponovno zavestno lotila vzpostavljanja stika;
- stik je boljši ali slabši, v prvi vrsti je potrebno voditi skupino in preko skupine delovati na posamezni, paziti je treba na stopnjo zaupanja. Z nekaterimi otroki lažje, z nekaterimi težje vzpostavim stik, vendar brez stika ne gre.

3. Je po vaših izkušnjah mogoče biti popolnoma nepristranski, torej ne delati razlik med posameznimi otroki (socialni šibkejši, močnejši idr.)? Je nevtralna drža vzgojitelja nekaj, za kar si prizadevate? Prosim, če pojasnite svoj odgovor.

- Ni mogoče, ker smo karakterni nekaterim bližje, drugim manj, se pa trudim, da ne delam razlik, kar je včasih težko. Občasno je težko biti nepristranski, vendar od nas to zahteva profesionalno delo (2),
- Pri tem pomagajo pravila, sankcije nagrade v zavodu. Pristnost odnosa pa je odvisen tudi od simpatičnosti na relaciji otrok-vzgojitelj.
- Popolna nepristranskost je mit, nekdo je bolj simpatičen, drugi manj, v posamezniku vidiš različne stvari, pomemben dejavnik so tudi starši in odnos z njimi. Da ne bi delal krivic, moraš poizkušati uravnati te razlike pri sebi.

4. Ali se vaši cilji in pričakovanja močno razlikujejo od ciljev otrok in kdo ima večjo moč pri izbiri cilja in poti do njegove uresničitve? Kako nasploh gledate na razmerje moči med vami in vašimi gojenci v zavodu in kako ravnate s svojo močjo vzgojitelja?

- Pri izbiri ciljev ima glavno izbiro otrok, kateremu poizkušamo naše cilje prilagoditi oziroma otroku pomagamo postavljati manjše ali vmesne cilje.

- Seveda predvsem pri otrocih, ki imajo slabo samopodobo in samozavest, saj sama verjamem, da je otrok zmožen doseči cilj, medtem ko si mora otrok to šele dokazati, večjo moč ima otrok.
- Cilji strokovnih delavcev so jasni, institucionalno določeni. Dvomim, da si otroci resnično in za vsak dan zastavljajo cilje, ki jih izrečejo na timih.
- Nekaj ciljev si zastavi otrok že pri sprejemu, ostale določimo skupaj. Če je kaj otroku nesmiselno, ne bo želel sodelovati, zato ga je treba »prepričati«, da je to zanj koristno.
- Menim, da se cilji otrok in odraslih ne razlikujejo toliko, le v izvedbi se stvari razlikujejo. Večjo moč pri izbiri ciljev ima otrok.

6.6.3.1 Analiza kvalitativnih odgovorov vzgojiteljev, učiteljev in drugih strokovnih delavcev

Na vprašanja je odgovarjalo 18 vzgojiteljev, učiteljev in strokovnih delavcev. Nekateri niso odgovorili na vsa vprašanja, v glavnem pa so se njihovi odgovori toliko razlikovali, da jih nisem razvrščal v tabelo niti jih nisem analiziral kvantitativno. Lahko bi rekel, da se vsi sodelavci trudijo, da bi delali nepristransko, da jih veseli delo z mladostniki in da jim poskušajo pomagati pri doseganju ciljev, ki jih včasih določijo skupaj. Z mladostnikom morajo vzpostaviti stik na primeren način, vendar z dovolj distance, če želijo, da je odnos korekten. Mladostnik jim mora zaupati, k čemur pogosto pomagajo ne samo dolgoletne izkušnje, ampak predvsem pripravljenost prisluhniti temu mladostniku. Zavedajo se, da je potrebno vzbujati pozitivno samopodobo pri mladostniku, ki se že sicer počuti dovolj ogroženega, zato bi ga »prisila«, ki je ne bi sprejel in razumel, peljala le v nov upor. Mladostnika obravnavajo kot posameznika z njegovimi cilji in željami, ki se lahko tudi z njihovo pomočjo oblikuje v odraslo osebo. Pomembno je tudi timsko delo, saj dela ne morejo opravljati le kot posamezniki.

6.7 Razprava

Ko sem se lotil raziskovalnega dela naloge, me je zanimalo predvsem, zakaj so mladostniki sploh postali gojenci našega zavoda, kaj so oni sami pričakovali od zavoda, kako uresničujejo svoje cilje in kako vidijo nadaljevanje svoje poti. Zato sem nekatere gojence prosil, da so odgovorili na vprašanja v anketi, prebiral pa sem tudi njihove osebne liste in se v odprtem pogovoru z njimi seznanil z nekaj vzroki za njihov prihod v zavod.

Poleg tega me je zanimal vidik učiteljev in drugih strokovnih delavcev zavoda, kaj jih je sploh vodilo na tako specifično delovno mesto in kakšen je njihov odnos do vrste dela, ki ga opravljajo, in do gojencev, s katerimi se srečujejo. Tudi na ta vprašanja sem veliko odgovorov dobil z osebnim pogovorom in s pomočjo izvedene ankete.

V svoji nalogi sem hotel ugotoviti, kakšna je vloga vzgojno izobraževalnih zavodov v odnosu do gojencev oziroma mladostnikov, ki pri svojem vsakdanjem življenju naletijo na težave, s katerimi se ne morejo več spopadati sami. Pomoč odraslih v svojem primarnem okolju večinoma zavračajo, saj so nemalokrat njihove težave posledica življenja doma. Enostarševske družine, družine, v katerih so starši alkoholiki ali pa se kako drugače pokaže, da družina kot družina ne funkcioniira, so pogosto glavni vir ali vzrok mladostnikovih težav, k temu pa prispeva še njihov osebni, prirojeni značaj in morebitna slaba družba.

Mnogi mladostniki se v zavode vključujejo z mislijo, da so kaznovani, zato je naloga zaposlenih v zavodih, že prej pa strokovnih služb, ki jih napotijo v zavode, da jim pokažejo, da so zavodi le stopnička na njihovi poti, ki pa jim lahko pomaga, da bodo imeli o sebi in svojem življenju boljše mnenje. Časi, ko so bili zavodi predvsem kazenske ustanove, so minili, zdaj so zavodi neke vrste zatočišče, v katerem lahko dobijo tiste vrste pomoč, ki jo najbolj potrebujejo, pa je zunaj zavoda niso mogli ali hoteli najti. Ko mladostni sprejmejo takšno gledanje na svoj prihod v zavode, se jim začne odpirati tudi pot v prihodnost. Le skupno delo, sodelovanje vseh udeležencev – mladostnikov, staršev in delavcev zavoda lahko da pozitivne rezultate.

Ko jih vzamemo iz primarnega okolja (delno ali v celoti) in jim pomagamo odkrivati in razvijati pozitivno samopodobo, ustvarjamo možnosti za pozitiven razvoj mladostnika. S svojim delom in delovnim kolektivom jim v zavodu omogočimo, da se lažje spopadajo s

svojimi težavami, svojo pot uravnavajo v pozitivno smer in na ta način postajajo osebnosti s pozitivno samopodobo.

6.8 Sklep

Glede na odgovore gojencev in učiteljev, vzgojiteljev ter strokovnih delavcev lahko sklepamo, da ima VIZ pomembno vlogo pri razvoju mladostnika in pri njegovem pridobivanju pozitivne samopodobe. V glavnem jim pomaga, da lažje stopajo na poti k odraslosti, usmerja jih ob iskanju ustreznega poklica in jim pomaga odložiti bremena, ki so jih čutili pred prihodom v zavod.

Ključne ugotovitve moje naloge so torej :

- mladostniki v primarnem okolju ne najdejo več prave smeri na poti k pozitivnemu gledanju in odraščanju.
- vzgojno izobraževalni zavod nudi potrebno in ustrezno pomoč tistim, ki tudi sami želijo preseči oziroma premagati težave, s katerimi so se srečevali v primarnem okolju, kot je na primer uspelo gojencu D., ki je sedaj že usmerjen k pridobivanju poklicne izobrazbe, ker si je sam želel doseči več.
- v komunikaciji med gojencem in vzgojiteljem ne more biti govora le o »ukazu«, ki naj bi ga gojenec izpolnil, mnogo bolj je pomemben »oseben« odnos, ki mora biti pozitiven, če hočemo doseči pozitiven rezultat, to pomeni, da delo vzgojiteljev, učiteljev in drugih strokovnih delavcev zahteva veliko spodbud, odkritosrčnega, iskrenega dela z mladostniki, več pohval – ki ne smejo biti same sebi namen, pač pa so konstruktivne in vodijo k mladostnikovi pozitivni samopodobi.

7. Uporabljena literatura

1. Bečaj, J. (1989) Kriteriji za oddajo v vzgojni zavod. Ptički brez gnezda, 13(28): 7-30.
2. Berger, P.L. in Luckmann, T. (1999). Modernost, pluralizem in kriza smisla: orientacija modernega človeka. Ljubljana: Nova revija.
3. Brandon, D., Veselje in žalost pri normalizaciji. Pridobljeno dne 15.2.2016
<http://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-K5H7XLVN/.../PDF>
4. Čacinovič Vogrinčič, G. (2013). Otrokov glas v procesu učenja in pomoči: priročnik za vrtce, šole in starše. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
5. Ciperle, J. in Skalar, V. (1987). Vzgojni zavodi. Ljubljana: Slovenski šolski muzej.
6. Franković D., Pregrad Z., Šimleša P. (1963). Enciklopedijski riječnik pedagogije. Zagreb, Matica Hrvatska (589).
7. Falvey, M. in Givner, C. C. What is an Inclusive School. Chapter 1. Pridobljeno dne 15.2.2016, <http://www.ascd.org/publications/books/105019/chapters/What-Is-an-Inclusive-School%C2%A2.aspx>
8. Hočevar, L. (1997). Na pot. Ptički brez gnezda, 18(36): 5
9. Hvalec, B. (1989). Nekaj dilem v zvezi z oddajami v vzgojne zavode. Ptički brez gnezda, 13 (28): 50-57
10. Imperl, F. (1988). Alternativne oblike vzgoje otrok in mladostnikov s težavami v vedenju in osebnosti. Ptički brez gnezda, 13(26): 101-120
11. Inkluzija v sodobni šoli (2012). Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Univerzitetna založba Annales.
12. Kiehn, E. (1997) Socialnopedagoška oskrba otrok in mladostnikov v stanovanjskih skupinah. Ljubljana: [samo zal.] A. Učakar, [samo zal.] M. Kranjčan.
13. Kobolt, A. (1993). Udeleženci v institucionalni vzgoji – povezovanje in razdvajanje. V: Dekleva, B. (ur.). Življenju v zavodu in potrebe otrok (Normalizacija). Zbornik gradiv seminarja. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani (31-33).

14. Meško, G. (1997). Družinske vezi na zatožni klopi? O kriminalnem življenjskem stilu in o moči in nemoči obravnavanja kriminalnih prestopnikov. Educy.
15. Opara, B. (2015). Dodatna strokovna pomoč in prilagoditve pri vzgoji in izobraževanju otrok s posebnimi potrebami. Ljubljana: Centerkontura.
16. Opara, B. (2005). Otroci s posebnimi potrebami v vrtcih in šolah; vloga vrtcev in šol pri vzgoji in izobraževanju otrok s posebnimi potrebami: uresničevanje vzgojno-izobraževalnih programov s prilagojenim izvajanjem in z dodatno strokovno pomočjo. Priročnik. Ljubljana: Centerkontura.
17. Praper, P. (1996). Razvojna analitična psihoterapija. Ljubljana: Inštitut za klinično psihologijo.
18. Skalar, V. (1993). Nekatere dileme v zvezi s problemom normalizacije vzgojnih zavodov. V: urednik zbornika Bojan Dekleva. Življenju v zavodu in potrebe otrok (Normalizacija), str.37. Zbornik gradiv seminarja. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani.
19. Šijanec, V. (2000). Otroci in mladostniki med domom, centri za socialno delo in vzgojnim zavodom. Ptiki brez gnezda, 19(38): str.62-66.
20. Vzgojno izobraževalni zavod Frana Milčinskega – Smlednik. Pridobljeno 29.1.2016 s www.bizi.si/VIZ-SMLEDNIK
21. Weiss, G. in Trokenberg Hechtman, L. (1993). Hyperactive Children Grown up; ADHD in Children, Adolescents and Adults (Second Edition). New York, London: The Guilford Press.
22. Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami (2013). Pridobljeno dne 12.2.2016
http://zakonodaja.sio.si/wp-content/uploads/sites/10/2011/08/zak_usm_otrok_pp_npb1.pdf
23. Življenje v zavodu in potrebe otrok (normalizacija): zbornik gradiv seminarja urednik zbornika Bojan Dekleva (1993). Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani.

8. Priloge

8.1 Priloga 1

Vprašalnik za gojence (uporabnike)

1. Zaradi česa oziroma zaradi katerih vzrokov si prišel v zavod?

2. Katere informacije si dobil pred prihodom v Zavod?

3. Kaj si pričakoval glede zavoda? So bila tvoja pričakovanja izpolnjena? Navedi, katera da in katera ne.

4. Koliko časa si potreboval, da si se navadil načina zavodskega življenja (pravila, struktura)? Si ta način v celoti sprejel ali pa nekatere stvari še vedno zavračaš?

5. Kako se počutiš v zavodu? Ali na tvoje počutje vpliv razumevanje s posameznimi učitelji in vzgojitelji ter gojenci?

6. Ti zavod pomaga pri zastavljanju in uresničevanju tvojih ciljev? Če DA, na kakšen način (npr. nadaljnje šolanje, odnos s starši, odnos s sovrstniki...)?

7. Kaj v zavodskem načinu podpore ti je najbolj v pomoč pri udejanjanju tvojih ciljev?

8. Kaj bi še potreboval v ta namen, pa doslej nisi dobil od zavoda?

8.2 Priloga 2

Vprašalnik za vzgojitelje, učitelje in druge strokovne delavce

1. Kako in zakaj ste se odločili za delo v vzgojnem zavodu?

2. Kakšen je vaš odnos z gojenci? Ali je po vaših izkušnjah možno z vsemi enako uspešno navezati stik oz. odnos? Na kakšen način vi vzpostavljate stik? Kaj se vam je doslej izkazalo za najbolj pomembno, ključno - z vašega osebnega in strokovnega vidika in z vidika gojenca? Ste bili kdaj v situaciji, ko z gojencem nikakor niste mogli vzpostaviti stika? Prosim, opišite takšno situacijo.

3. Je po vaših izkušnjah mogoče biti popolnoma nepristranski, torej ne delati razlik med posameznimi otroki (socialni šibkejši, močnejši idr.)? Je nevtralna drža vzgojitelja nekaj, za kar si prizadevate? Prosim, če pojasnite svoj odgovor.

4. Ali se vaši cilji in pričakovanja močno razlikujejo od ciljev otrok in kdo ima večjo moč pri izbiri cilja in poti do njegove uresničitve? Kako nasploh gledate na razmerje moči med vami in vašimi gojenci v zavodu in kako ravnate s svojo močjo vzgojitelja?

8.3 Priloga 3

Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami

12. člen

(usmerjanje otrok s čustvenimi in vedenjskimi motnjami)

(1) Otroci s čustvenimi in vedenjskimi motnjami se v skladu s tem zakonom usmerjajo v vzgojno-izobraževalne programe s prilagojenim izvajanjem in dodatno strokovno pomočjo.

(2) Dodatna strokovna pomoč se otrokom iz prvega odstavka tega člena nudi tudi v obliki socialno integrativnih, preventivnih, kompenzacijskih in korekcijskih programov, ki so sestavni del vzgojnih programov.

13. člen

(začetek postopka za vključitev v vzgojni zavod)

(1) Če vključitev v program vzgoje in izobraževanja s prilagojenim izvajanjem in dodatno strokovno pomočjo iz 8. in 9. člena tega zakona za otroka s čustvenimi in vedenjskimi motnjami ni bila uspešna ter je otrokov razvoj ogrožen, je vzgojno-izobraževalni zavod, v katerega je otrok vključen, dolžan vložiti zahtevo za preverjanje ustreznosti usmeritve pri Zavodu Republike Slovenije za šolstvo in o tem obvestiti tudi pristojni center za socialno delo.

(2) Center za socialno delo na podlagi dokumentacije oceni, ali bo začel postopek namestitve otroka s čustvenimi in vedenjskimi motnjami v vzgojni zavod.

14. člen

(odločba o oddaji v vzgojni zavod)

- (1) Center za socialno delo mora pred izdajo odločbe o oddaji otroka v vzgojni zavod na podlagi zakona, ki ureja družinska razmerja, pridobiti strokovno mnenje komisije iz 23. člena tega zakona.
- (2) Komisija iz 23. člena tega zakona mora mnenje pripraviti v roku 60 dni od prejema potrebne dokumentacije, ki jo posreduje center za socialno delo.
- (3) Center za socialno delo mora v roku 15 dni od izdaje odločbe o oddaji otroka v vzgojni zavod o izdaji odločbe obvestiti Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
- (4) Zavod Republike Slovenije za šolstvo mora na podlagi odločbe iz prejšnjega odstavka izdati odločbo o usmeritvi otroka s čustvenimi in vedenjskimi motnjami v ustrezen vzgojni oziroma vzgojno-izobraževalni program ali ustrezno spremeniti že izdano odločbo.

15. člen

(vključitev v vzgojni zavod)

- (1) Vzgojni zavodi so na podlagi izvršljive odločbe centra za socialno delo dolžni otroka s posebnimi potrebami nastaniti in vključiti v vzgojni in vzgojno-izobraževalni program.
- (2) Vzgojni zavodi, ki so pooblaščen za izvrševanje vzgojnega ukrepa oddaje v vzgojni zavod, so dolžni izvršiti odločitev sodišča o vključitvi otroka v vzgojni zavod.
- (3) Vzgojni zavod lahko zaradi vzgojnih in socialno integrativnih razlogov otroka s čustvenimi in vedenjskimi motnjami začasno, na podlagi individualiziranega programa, vključi samo v vzgojni program, vendar največ za dva meseca.

24. člen

(podlage za usmeritev)

Otroke s posebnimi potrebami se usmerja v programe vzgoje in izobraževanja ob upoštevanju njihovih potreb na telesnem, spoznavnem, čustvenem, socialnem področju ter posebnih zdravstvenih potreb. Pri tem se upošteva tudi otrokova dosežena raven razvoja, zmožnost za učenje in doseganje standardov znanja ter prognoza njegovega nadaljnjega razvoja ob upoštevanju otrokovih primanjkljajev, ovir oziroma motenj kakor tudi kriterijev za opredelitev vrste in stopnje primanjkljajev, ovir oziroma motenj.

37. člen

(strokovna skupina)

(1) Za pripravo in spremljanje izvajanja individualiziranega programa imenuje ravnatelj vzgojno-izobraževalnega zavoda oziroma direktor socialnovarstvenega zavoda strokovno skupino, ki jo sestavljajo strokovni delavci, ki bodo sodelovali pri izvajanju vzgojno-izobraževalnega programa.

(2) Vzgojni zavod po namestitvi otroka s posebnimi potrebami sestavi skupino za individualno obravnavo otroka, v kateri sodeluje predstavnik centra za socialno delo, strokovni delavec tega zavoda in starši otroka. Delo skupine koordinira strokovni delavec zavoda. Po potrebi se skupina lahko razširi s strokovnimi delavci z drugih področij.